

MANDALI GÜNLER: THE NEW YORK TIMES GAZETESİNE GÖRE ABD SENATOSU'NUN ERMENİ MANDASINI REDDETMESİ SÜRECİNDEKİ GELİŞMELER

Necmi UYANIK* - Mustafa ZENGİNBAŞ**

Özet

I. Dünya Savaşı ardından, savaş sonrası yapılandırılacak barışın önemli bir unsuru olarak geniş bir Ermenistan'ın projelendirilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri mandası altına konulabilmesi fikri ve girişimleri, ilgi çekici bir tarihî meseleyi oluşturur. Konunun sebebini ve sonucunu tayin eden etkenler içerisindeki ana faktörlerden birisi ise, Amerikan Başkanı Wilson'un ideallerle gerçeklikler arasında sıkışan duruş ve girişimleridir.

Manda konusu Paris Barış Konferansında gündeme gelmiş, bir süre çeşitli uğraş ve girişimlerin parçası olarak şekli ve boyutları şekillendirilmeye çalışılmış, sonunda Türk Barış'ını yapılandıran San Remo Konferansı'nda boyutu ve sorumluluğu Birleşik Devletlere havale edilen bir Ermenistan şeklinde somut ifadesini bulabilmiştir. Ancak Ermenistan hususunda manda ile muhatap kılınan Amerikan hükümeti ve Başkan Wilson, böyle bir yükümlülükle yüzleştiklerinde, bunu gerçekleştirebilmek için gereken siyasi yeterliklerini kaybetmiş durumdadırlar. Buna rağmen Başkan Wilson, 24 Mayıs 1920'de mandayı Amerikan Kongresi'nin gündemine getirmiş, ancak bu girişim 1 Haziran günü Senato tarafından reddedilmiştir.

Bu makale, The New York Times gazetesinde yayınlanan haberler ekseninde manda teklifinin Amerikan Kongresi tarafından geri çevrilmesi sürecinde yaşanan gelişmeleri ve yansımalarını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler

Ermeni Mandası, Amerika Birleşik Devletleri, Wilson, ABD Senatosu, The New York Times.

THE MANDATE DAYS; THE DEVELOPMENTS OF THE PERIOD IN WHICH THE US SENATE REJECTS THE ARMENIAN MANDATE BASED ON THE NEW YORK TIMES NEWSPAPER

Abstract

The projection of a wide Armenia and the thoughts and the attempts concerning being the mandate of the USA after the World War I, formed an attractive historical matter. One of the main factors that assigns the reasons and the results of the subject is the attempts and the positions of American President Wilson pressed between ideal and realities.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. necmiuyanik@hotmail.com

** Okutman, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı, m.zenginbas@selcuk.edu.tr

The mandate subject become an agenda in Paris Peace Conference; its shape and dimensions are tried to be formed as a part of various efforts and attempts for a while; and at last, an Armenia profile was emerged whose responsibility and shape assigned to the USA in San Remo Conference that constructed the Turkish Peace. But, the USA government and the President Wilson, assigned with a mandate system regarding the Armenia issue, lost their required political competence to perform this matter when they confronted with this responsibility. Despite of this fact, President Wilson brought the mandate to the agenda of American Congress on 24 May 1920, but this attempt was rejected by the senate on 01 June.

This article evaluates the developments and the reflections that were experienced within the period of rejecting the mandatory offer by the US Senate in the light of the news published at the New York Times.

Key Words

Armenian mandate, the United States of America, Wilson, U.S. Senate, The New York Times.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Kafkaslarda fiilî olarak bir Ermenistan Cumhuriyeti oluşmuş durumdadır¹. Ancak, gerek bu yeni devletin güçsüzlüğü ve bulunduğu alanda komşularıyla yaşadığı ve yaşayabileceği sorunlar; gerek Osmanlı Devletinin yenilgisinin, Ermeni tehcirinin gerçekleştiği çeşitli sahalarda değerlendirilebilecek yeni fırsatlar doğurduğu kanaati; gerek Ermenilerin galip devletler nezdinde ortaya koyduğu girişim ve çabalar; gerekse bölgede Batı etkileşiminde bir saha ve set yaratma yolundaki siyasi kurgular, savaş sonrası düzeninin yapılandırılması evresinde Ermeni ülkesi konusunu da barışın gündemine taşımıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın gerekçelerini ortadan kaldırmak için Paris Barış Konferansı toplandığında, savaş galiplerince tasarlanan çeşitli kurguların hayata geçirilebilmesinin bir yolu olarak "*manda sistemi*" de gündeme gelmiş; 28 Nisan 1919'da Milletler Cemiyeti Misakı'nın konferansta kabulüyle, misakın 22. maddesi kapsamında bu sistem benimsenmiştir². Manda sistemi, savaştan yenilgiyle çıkan devletlerden ayrılacak ülkelerin kendi kendilerini yönetebilecek konuma gelinceye kadar galip devletler tarafından vekâleten idare edilmelerini öngörmektedir³. Böylece Paris'te, savaşın mağlubu Osmanlı Devletinin coğrafyasına yönelik manda kapsamında bir çözüm arayışı da başlatılarak, bu çerçevede ABD'nin mesele ile muhataplığı gündeme gelmiştir. Söz konusu muhataplık; Paris Konferansı'nda, özellikle Ermenilerin korunmasını dikkate alan geniş çaplı bir manda olarak ortaya çıkarken, ilerleyen süreçte yaşanan pek çok gelişmenin tesiriyle, San Remo Konferansı sonunda Ermenistan mandaterliği teklifi şeklini almıştır.

Bu inceleme, Birleşik Devletler'in Ermenistan mandaterliğini üstlenmesi yolundaki çeşitli uğraşların sonunda Amerikan Senatosu'nun mandayı reddedişi konusuna odaklanmakta; bu konunun Amerikan basınından bir örnek olarak seçilen The New York Times gazetesinde ne şekilde bir iz düşümü yarattığını gözler önüne sermeye çalışmaktadır. 1851 yılında kurulmuş olan The New York Times gazetesinin; 1918'de ortaya konan Pulitzer Gazetecilik Ödülü'nü ilk kez kazanmış olması ve 1920'lerde 500.000 tirajlı bir günlük yayın organı potansiyeline sahip bulunması⁴, incelemenin temel materyali yapılmasının gerekçesidir.

Çalışmanın kapsamı; Amerikan Senatosu'nun mandayı reddetmesi sonucunu doğuran koşul ve gelişmelerin kısaca gözden geçirilmesini müteakip, manda talebinin Amerikan Başkanı tarafından 24 Mayıs 1920'de⁵ Kongre'ye sunuluşundan, 1

¹ Osmanlı-Rus mücadele alanı olan Kafkaslar bölgesinde Dünya Savaşı'nın sonuna doğru oluşan siyasi boşluk sonucunda 26 Nisan 1918'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan müteşekkil Mavera-ı Kafkas Cumhuriyeti ortaya çıkmış, 26 Mayıs 1918'de bu teşekkül dağılıncaya aynı gün Ermenistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Bk., Halil Ersin Avcı, **İngiliz Ermeni İttifakı**, Paraf Yay., İstanbul 2010, s. 313.

² Kadir Kasalak, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 26.

³ Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu 1914-1923**, TTK Yay., Ankara 1991, s. 148.

⁴ Osman Ulagay, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, Yelken Matbaası, İstanbul 1974, s. 20-21.

⁵ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922)**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 105.

Haziran 1920'de⁶ konunun Senato'da reddi ve akabinde 5 Haziran'da Kongre'nin kapanışına⁷ kadar geçen evreyi içermektedir. Bu evrede yaşanan gelişmelerin söz konusu gazeteye yansıyan akisleri ele alınarak, mandanın reddedilişi süreci gazete haberlerinden gözlemlenmeye çalışılmıştır.

İnceleme üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Birleşik Devletler Senatosu'nun manda teklifini reddetmesini hazırlayan çeşitli sebepler kısaca ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölüm her ne kadar incelemenin giriş kısmında ve çok daha dar bir boyutta değerlendirilebilecek idiyse de; Amerikan Kongresi'ndeki manda tartışmaları sırasında gazeteye yansıyan haberlerde sıkça geçmişe göndermeler söz konusu olduğundan ve Senato'da mandanın reddini bu gelişmeler hazırladığından böyle bir metoda gereksinim duyulmuştur.

İkinci bölüm, Başkan Wilson'un manda üstlenilmesi teklifini Kongre'ye sunduğu mesajı ile Senato'nun kararını ortaya koyacağı bir haftalık gelişmelerin basın yansımalarını ve gazetede yer bulan Ermenilerle alakalı diğer haberleri gözden geçirmiştir. Üçüncü bölüm ise Senato oylamasını ve bunun ardından Temsilciler Meclisi'ndeki gelişmeleri Kongre'nin kapanışına kadarki süreçte gözlemlemeye gayret etmiştir. Elde edilen veriler sonuç bölümünde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İnceleme, ele alınan zaman dilimi içerisinde gazeteye yansıyan gelişmelerin analizini yapmaktan ziyade, bu gelişmeleri ortaya koymayı öngörmektedir. Bu sebepten, gazeteye bağlı olarak gözlemlenen evrede neler olup bittiği ve ne şekilde olduğu dikkate alınırken, bunların nedensellikleri ve evreyi oluşturmadaki rolleri hakkında çözümlenmelere girilmeyecektir. Gelişmeler gazeteye dayalı ve gazetede haber konusunu teşkil ettiği şekliyle ele alınacak ve çıkarımlar buna bağlı olarak oluşturulacaktır.

Konu her ne kadar gerçekleşmemiş bir tasarının kabul görmemiş bir boyutu şeklinde tezahür etmiş olsa da, konunun ortaya konulması ile tarihî perspektifinin anlaşılabilirliğine katkı sağlanabileceği öngörülmektedir.

I. SORUMLULUK VE ZORUNLULUKLAR: SAN REMO TEKLİFİNİN AMERİKAN SENATOSU'NA GELİŞİNİ VE REDDİNİ HAZIRLAYAN BAZI SEBEP VE GELİŞMELER

Paris Konferansı'nda Amerika Birleşik Devletlerine, Osmanlı coğrafyasına dönük olarak geniş kapsamlı bir manda önerisinin 21 Mayıs 1919⁸ tarihinde sunulduğu görülmektedir. Bu tarihte İngiliz Başbakanı Lloyd George kapsamlı bir Yakin Doğu çözümü sunmuş, konferansa katılan Birleşik Devletler Başkanı Wil-

⁶ Jaeschke, age., s. 106.

⁷ 4 Mart 1919- 3 Mart 1921 tarihleri arasında görev yapmış olan 66. Amerikan Kongresi; 19 Mayıs 1919- 19 Kasım 1919 arasında I. Devresini, 1 Aralık 1919- 5 Haziran 1920 arasında II. Devresini, 6 Aralık 1920- 3 Mart 1921 arasında da III. Devresini gerçekleştirmiştir. Bk., Andrew R. Dodge, **Biographical Directory of the United States Congress, 1774-2005**, U. S. Govt Printing Office, Washington 2006, s. 302.

⁸ Jaeschke, age., s. 35; Kasalak, age., s. 79.

son'a⁹; İstanbul, Boğazlar, Kilikya ve Ermenistan üzerinde tümüyle bir Amerikan mandasının sağlanmasını önermiştir¹⁰. Bu öneri karşısında Başkan Wilson ve danışmanları ise, Amerikan halkının ve Senatosunun, Yakın Doğu'da gereksiz sorumluluklar altına girmeyi onaylayacağını ummanın düşük bir ihtimal olduğunu belirtmişler¹¹, şayet ABD'nin manda üstlenmesi gerekirse, halkın ikna edilmesinin zorunlu olacağını ve bunun tamamlanabilmesinin zaman alacağını da dile getirmişlerdir¹². Bunun üzerine konferansta "Türk sorunu", Amerika'nın manda hakkındaki kesin kararı öğrenilinceye kadar ertelenmiştir¹³.

Görülmektedir ki Birleşik Devletler Paris'te, manda konusunda resmi bir teklif almadığı gibi, kendisini resmi olarak bağlayan bir garanti içine de girmemiştir¹⁴. Bununla birlikte, konu her ne kadar resmi olarak üstlenilmese de, Wilson Paris'ten Amerika'ya dönerken, kendisine yapılmış olan öneriyi benimsemiş vaziyettedir¹⁵. Ülkesine döndükten sonra da, özellikle genişletilmiş Ermenistan perspektifinden bir manda konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Mandanın fizibilite çalışmaları olarak değerlendirilebilecek adımlardan olan King-Crane¹⁶ ve Harbord¹⁷ Heyetlerinin faaliyetleri bu yöndeki önemli girişimler olarak burada vurgulanmalıdır. Temmuz 1919'da Paris Konferansı tarafından Müttefikler adına Ermenistan'a Yüksek Komiser olarak Amerikan Ordusundan Albay W. H. Haskell'in atanması¹⁸ da dikkate değer bir tercihtir. Bunlardan ayrıca önemli bir siyasi hamle olarak Eylül 1919 ortalarında Amerikan hükümeti, Ermenistan bölgesine Fransız birlikle-

⁹ Thomas Woodrow Wilson (1856-1924): Birleşik Devletlerin 28. Başkanıdır. 1890'da Princeton Üniversitesinde Siyasal Bilimler profesörü olmuş, 1902-1910 arası bu üniversiteyi yönetmiştir. 1911'de New Jersey valisi olmuştur. 5 Kasım 1912'de Demokrat Parti adayı olarak başkan seçilmiş ve 4 Mart 1913'ten 3 Mart 1921'e kadar iki dönem başkanlık yapmıştır. 1919'da Nobel Barış Ödülü'nü almıştır. Bk., **The Encyclopedia Americana Volume 29**, Americana Corporation Press, New York-1977, s. 6-11.

¹⁰ Öke, age., s. 152.

Lloyd George'un Paris'te okunan muhtırası: "İstanbul ile Boğazlar ve Ermenistan ile Kilikya için tam bir USA mandası (a full mandate), Anadolu'nun bakiyesi için hafif bir manda (a light mandate)". Bk., Jaeschke, age., s. 35.

¹¹ Kasalak, age., s.79; Lloyd George'un teklifine Wilson'un cevabı: "Anadolu için inkânsız, Ermenistan için çok güçtür. İstanbul şehrinin Anadolu'dan ayrılması kötüdür". Bk., Jaeschke, age., s. 35.

¹² Laurance Evans, **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası 1914-1924** (Türkçesi: T. Alaya, N. Uğurlu, Ö. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, s. 104.

Erol eserinde; Paris'teki müzakerelerin birinde Lloyd George'un: "Bu yükü kimin alacağı ve Ermeniler için kimin ordu yollayacağı"ni sorduğunda Wilson'un sessiz kaldığını; yüzünü Wilson'un danışmanı House'a çeviren İngiliz başbakanının ondan: "Amerika'nın buna hevesli olmadığı fakat halkın İstanbul'u ve Ermenistan'ı manda altına almaya hazırlanabileceği" cevabını aldığını belirtmektedir. Bk., Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, İleri Basımevi, Giresun-1972, s.18-19.

¹³ Harry N. Howard, "Paris-San Remo-Sev'de Türkiye'yi Yok Etme Planları", (Çev. Müge Yılmaz), **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/ Bugün/ Yarın**, Sayı 79, Ağustos 2003, s. 40.

¹⁴ Türklerle barışı şekillendiren I. Londra Konferansı'nın 4 Mart 1920 müzakerelerinde Fransa temsilcisi B. Berthelot ile İngiltere'yi temsilen Lord Curzon demeçlerinde; manda kabulü konusunda daha önce hiçbir resmi girişimde bulunulmuyup, yapılan şeyin Türkiye işlerinde Birleşik Devletler'in ne ölçüde sorumluluk kabulüne hazır bulunduğunu soruşturmak olduğunu vurgulamışlardır. Bk., Osman Olcay, **Sevr Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanaqları ve Bunlara İlişkin Belgeler)**, Ankara Üniv. SBF Yay. Ankara 1981, s. 205-207.

¹⁵ Seçil Akgün, "Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni İlişkileri Sempozyumu**, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yay, (Kurtuluş Ofset Basımevi), Ankara 1985, s.344.

¹⁶ 1919 Ağustosunda raporunu sunan King-Crane Heyeti, faaliyetleri ve raporu hakkında geniş bilgi için bk., Metin Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK Yay., Ankara 2004, s. 75-89.

¹⁷ General James Guthrie Harbord, heyeti, faaliyetleri ve raporu hakkında geniş bilgi için bk., Seçil Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi Ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu (Kurtuluş Savaşı Başlangıcında)**, Tercüman Tarih Yay., İstanbul 1981, s. 63-154.

¹⁸ Avcı, age., s. 324.

riyle ya da müstakil olarak Amerikan birlikleri gönderilmesi için kendisine yetki verilmesini isteyen bir karar taslağını Senato'ya sunmuş, fakat Dış İlişkiler Komitesi bunu onaylamadığından öneri uygulamaya konulamamıştır. Buna karşılık Amerika'daki Ermenilerin, Ermeni ordusuna katılabilmelerine izin verilmiştir¹⁹.

Bu türden çalışmalar, Paris sonrası Başkan Wilson'un niyet ve gayretinin göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Ancak süreç içerisinde: barışın tasarlayıcısı müttefikler arasındaki siyasi rekabet ve menfaat uyuşmazlıkları; manda tasarımıyla girişimlerde bulunulan sahada dikkate alınması gereken etkin güç odakları haline gelen Türk ve Rus unsurlarının yükselen aktiviteleri; özellikle de savaş sonrası ABD'nin iç dinamiklerinde yaşanan gelişmeler, böyle bir tarihî oluşumun gerçekleşmesi önünde büyük engeller oluşturmuş ve Wilson'un bütün idealizmine²⁰ rağmen Birleşik Devletleri manda konusunda bir sorumluluk üstlenmekten uzak bir konumda tutmuştur.

Manda üstlenilmesi konusunda bölge koşullarından ayrıca, belki de en kısıtlayıcı engeller, doğrudan Birleşik Devletler yönetimi ve Başkan'ın bizatihi kendisi ile ilgili olanlardır. Wilson ülkesine dönüp Paris Konferansı'nda hazırlanan Versay Anlaşması ve Milletler Cemiyeti Tüzüğü'ne Senato'nun onayını kazanmak amacıyla girişimlere başladığında kariyerinin en zorlu göreviyle yüzleşmiştir. Çünkü Amerika'da 1918'de yapılan seçimlerde halk, yıllardır süren Demokrat Parti üstünlüğünü sonlandırıp hem Senato hem de Temsilciler Meclisi'ne Cumhuriyetçi çoğunluk göndererek, Kongre'yi Cumhuriyetçi Parti'nin kontrolüne vermiştir²¹. Bu durum, savaş sonrası Birleşik Devletlerin, Cumhuriyetçi Parti'nin o dönem güttüğü politika olan Monreo Doktrini'ne²² yöneldiği ve kendi kabuğuna çekilerek ülke dışı sorumluluklardan kaçındığının ifadesidir.

Paris Barış Konferansı'nda Başkan Wilson ve Amerikan temsilcilerini manda teklifi karşısında çekimser davranmaya ve ülkelerinin onay güçlüğüne dile getirmeye iten faktör de Amerika'da 1918 seçimleri sonucu oluşan bu yeni durumdan kaynaklanmıştır. Öyle ki, Wilson daha barış görüşmelerine katılmak için Paris'e hareket ederken bile, bu Cumhuriyetçi güç meydan okumuş ve eski Başkan Roosevelt, Wilson'un Amerikan halkı adına konuşmak için herhangi bir otoriteye sahip olmadığını hatırlatmıştır²³. Nitekim halkın gücünü arkasına alan bu Cumhuriyetçi irade, savaşın ardından Wilson'un dış politikadaki tüm ideallerini ve yönelişlerini engelleyerek onu etkisizleştircektir.

¹⁹ Evans, age., s. 265.

²⁰ Wilson daha I. Dünya Savaşı sürerken 1917'deki bir konuşmasında: "Ermenilerin bir daha asla Müslüman yönetimine döndürülmeyeceği" ifadelerini dahi dile getirebilmektedir. Bk., 3 Mayıs 1920, "Wilson'un Ermeni Sözü Anlatılıyor", **The New York Times**, s. 17.

²¹ Richard Hofstadter, William Miller, Daniel Aaron, **The United States- The History of a Republic**, Prentice-Hall Inc., New Jersey-1957, s. 625.

²² Avrupa'yi Amerika kıtasının işlerinden uzak tutarak Avrupa'nın kendi işlerine de karışmamak şeklinde özetlenebilecek bu doktrinin, ABD'nin 5.Başkanı James Monreo (1817-1825) tarafından 1823'te Kongreye sunulan ve tasvip edilen esasları hakkında Bk., Hasan Tahsin Fendoğlu, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri (1786-1929)**, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s. 176-177.

²³ Alan Nevins, Henry Steele Commager, **ABD Tarihi** (Çev: Halil İnalçık), Doğu Batı Yay., İstanbul 2008, s. 376.

Wilson'un Amerika'ya dönüşü ardından, Demokrat Başkan ile onun katı muhalifi Cumhuriyetçi lider Lodge²⁴ arasındaki şiddetli rekabetin bir sonucu olarak Versay Barış Anlaşması ve Milletler Cemiyeti Tüzüğü ilk olarak Kasım 1919'da, sonra da Mart 1920'deki oylamada Senato tarafından reddedilmiştir²⁵. Senato'nun Milletler Cemiyeti'ne katılımı reddedişi kararı ise esasen Birleşik Devletlerin inziyaya çekilişinin ilanıdır²⁶ ve Anlaşma ile Cemiyet Tüzüğü'nü reddetmiş olan bir ülkenin, bunların oluşturduğu manda esasını benimsemesi ise şüphesiz beklenebilecek bir politik tutum değildir.

Paris Barış Konferansı dönüşü Başkan Wilson'un sağlık durumunun bozulması da Birleşik Devletler'in iç ve dış siyasetindeki gelişmelere etki eden başlıca problemlerden birisi olmuştur. Versay Anlaşması ve Milletler Cemiyeti'nin tartışıldığı süreçte davasını halka anlatmak için ülke çapında bir geziye çıkan Başkan başarı kazanamamış²⁷, üstelik Eylül 1919'da felç geçirmiş ve bir daha hiçbir zaman iyileşememiştir²⁸. Bu durum Başkan'ı öylesine etkilemiştir ki, Türk barışının ayrıntılı görüşmelerinin yapıldığı I. Londra Konferansı günlerinde Wilson artık karar verememeye ve kendisiyle görüşülememeye başlanmıştır. Türk barışı ve manda konusunda başvurularına cevap bekleyen Müttefikler artık Washington büyükelçilerinden, sadece kendilerinin değil, Amerikan Dışişleri Bakanı'nun ve hükümet üyelerinin bile Başkan'ı görme olanağı bulamadığını bildiren yazılar almaya başlamışlardır²⁹.

Amerika'da, "Demokrat Başkan'a rağmen Cumhuriyetçi irade" olarak ifade edebileceğimiz bu politik oluşumun sonucunda ülke Avrupa siyasetinden uzaklaşacak, Paris sonrası süreçte Türk barışını yapılandıracak olan Londra ve San Remo Konferansları'nda da yer almayacaktır³⁰.

San Remo Konferansı öncesi değinilmesi gereken bir diğer gelişme de Başkan Wilson'un mensup olduğu parti olan Demokrat cepheye yaşanan olumsuzluklardır. Kasım 1919'da Demokrat lider Thomas Martin'in ölümü, Demokratlar arasında çatışma ve derin bir bölünmenin açığa çıkmasına yol açmıştır. 15 Ocak 1920'de Senato Demokrat Parti Yönetim Kurulu üyeleri, yeni bir Parti Grup Başkanı seçmek için toplanmışlar ancak seçim bir kördüğüm haline gelerek gerçekleşmemiştir³¹. Adaylardan Nebroska'dan Senatör Gilbert Hitchcock³² ve Alabama'dan Os-

²⁴ Manda teklifinin reddedilmesinde Senato'nun en etkin kişiliği ve Amerikan siyasetinde Wilson'un en katı muhalifi olan Cumhuriyetçi Parti lideri Senatör Jr. Henry Cabot Lodge (1850-1924); Harvard Üniversitesi hukuk fakültesinden mezun olmuş, yine bu okulda Amerikan Tarihi hocalığı yapmış, Senato'ya 1893'te girmiş ve ölümüne kadar hizmet etmiştir. 66-68. Kongreler döneminde Senato Dış İlişkiler Komitesi başkanı olan Lodge, ayrıca 1918-24 arasında Cumhuriyetçi birlik liderliği yapmıştır. Bk., Dodge, age., s. 1461-1462.

²⁵ Nevins, Commager, age., s. 378.

²⁶ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt I: 1914-1980, T. İş Bankası Yay., Ankara 1992, s. 215.

²⁷ Armaoğlu, age., s. 215.

²⁸ Nevins, Commager, age., s. 378.

²⁹ Olcay, age., s. XVI ve XXXI.

³⁰ Akgün, agm., s. 344.

³¹ http://www.senate.gov/artandhistory/history/minute/Democratic_Leadership_Deadlock.htm (Erişim: 24 Kasım 2010).

³² Senato'daki manda tartışmalarının etkin simalarından biri olan Demokrat liderlerden Senatör Gilbert Monell Hitchcock (1859-1934); Michigan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, bir süre kurucu ve yayıncı olarak basın işiyle uğ-

car Underwood³³ arasındaki çekişme aylar boyunca sürmüş ve nihayet Demokrat Parti Meclisi Nisan 1920'de toplandığında Hitchcock'un mücadeleden çekilmesiyle Underwood seçilebilmiştir³⁴. Ermeni mandası teklifinin hemen öncesi, Senato'da manda kabulü için çok önemli bir faktör olan Demokrat Parti'de yaşanan bu ağır krizin de, mandanın reddinde etkisinin olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. 1918 seçimleri sonucu oluşan tabloda Senato'da zaten 49'a 47 şeklinde bir Cumhuriyetçi üstünlüğü varken³⁵ ve manda kabulü için Cumhuriyetçi senatörlerin de oyuna mutlak gereksinim duyulurken, Demokrat kanatta yaşanan bu kaos, olumsuzlukları daha da derinleştirmiştir.

Gözden uzak tutulmaması gereken bir önemli faktör ise, San Remo teklifi yapılırken, Birleşik Devletlerin artık seçim atmosferine girmekte ve Başkanın da kariyerinin son dönemlerini yaşamakta olduğudur³⁶. Amerikan Kongresinin döneminin sonlarında ve ülkenin de seçimlere yürümekte olduğu bir evrede sunulacak olan manda teklifi; yönetimin yeniden yapılandırılmasına yaklaşılacak bir evrede, maliyeti yüksek bir sorumluluğun kabulü konusunda tüm Kongre üyelerinde tereddütler oluşturmuş olsa gerektir.

Amerika'da mandaya karşıtlığın bir cephesini de, mandanın fizibilite araştırması olarak ortaya konulmuş olan Harbord Heyetinin raporu oluşturmuştur. Heyetin 16 Ekim 1919 tarihli raporu; Manda konusunda olumlu ve olumsuz faktörleri ortaya koymuş, mandanın getireceği ekonomik maliyeti gözler önüne sermiş ve temelde ayrı bir Ermenistan kurulmasına karşı çıkararak sınır ayırmadan Türk İmparatorluğu ile Kafkaslar ötesinin tek bir manda halinde toplanmasını önermiştir³⁷. Heyetin ortaya koyduğu bu rapor, ekonomik ve askeri külfetler nedeniyle mandaya karşı çıkılmasının en önemli dayanaklarından birini oluşturacaktır.

Görülmektedir ki, San Remo Konferansı öncesi Amerika'da, bir manda kabul etmeme yönünde pek çok olumsuzluk birikmiş ve pek çok neden oluşmuş durumdadır. Amerika'da tüm bu olup bitişler yaşanırken ve mandaya karşıtlık kesin bir durum arz ederken, savaş galibi Müttefikler de bu evrede Türk Barış'ını yapılandırma uğraşı içerisindeydiler.

Paris Konferansı sonrası Türklerle nihai barışı oluşturmak için Londra ve San Remo Konferansları düzenlenirken, yaşanan süreç içerisinde artık Birleşik Devletler barış görüşmelerinden çekildiği gibi, Müttefik Devletler de Paris'te Wilson'a

raşmış, 58. Kongre'ye (1903-1905) Demokrat olarak seçilmiş ve birkaç dönem dışında 1923'e kadar hizmet vermiştir. Bk., Dodge, age., s. 1258.

³³ Oscar Wilder Underwood (1862-1929); Virginia Üniversitesi'nde hukuk okumuş, 1894'te Demokrat olarak Temsilciler Meclisi'ne seçilmiş, 1911-1915 arasında Meclis Çoğunluk Liderliği yapmıştır. Sonra Senato'ya da seçilmiş, 1920-1923 arası Demokratların Azınlık Liderliğini yapmıştır. Bk., Dodge, age., s. 2076.

³⁴ http://www.senate.gov/artandhistory/history/minute/Democratic_Leadership_Deadlock.htm (Erişim: 24 Kasım 2010).

³⁵ Murat Sarıca, *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupada Barış Kurma Ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)*, İ. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yay., İstanbul 1982, s. 117.

³⁶ Wilson'un "büyük ve önemli bir referandum" olarak ilan ettiği yaklaşan 1920 seçiminde, Demokrat Partinin çıkardığı başkan adayı James M. Cox ağır bir mağlubiyet alacak ve 2 Kasım 1920'de başkanlığa seçilecek olan Cumhuriyetçi aday Warren Gamaliel Harding, 4 Mart 1921'de törenle görevine gelecektir. Bk., Alan Brinkley, Davis Dyer (Edited by), *The Readers Companion to the American Presidency*, Houghton Mifflin Company, New York-2000, s. 335.

³⁷ Akgün, age., s. 133-146.

önerdikleri projelerini çoktan terk etmiş durumdadırlar. Birleşik Devletlerin kararının beklenmesi zorunluluğundan dolayı Türk Anlaşması görüşmelerinde gecikme yaşanmışken³⁸, bir aralık Amerika'nın manda üstleneceği düşünülmüşse de, şimdi bunun imkân dâhilinde olmadığı görüldüğü artık Konferans görüşmelerinde sıkça zikredilir hale de gelmiştir³⁹.

Sonunda ABD'nin katılmadığı San Remo Konferansı'nda Müttefikler Sevri Anlaşması'nın nihai koşullarını oluştururken; ellerindeki güç oranında bir erişim ve etkinlik alanını hesap ederek anlaşmayı yapılandırmaya çalışmışlar, uygulamada karşılaşacakları sorunları hafifletebilmek için de, aslında hiçbir zaman çok fazla dâhil olmak istemedikleri Ermenistan meselesini göz ardı etmişlerdir⁴⁰.

Ermenistan konusunda ise, uzun süredir Birleşik Devletlerin bir Ermeni mandası üstlenmeyeceğine neredeyse kesin gözüyle bakılmakla birlikte, Ermenistan'ın kapsamı ve statüsü konusunda müttefiklerce üstlenilmiş nihai bir çözümleme müzakerelerde oluşturulamayacaktır⁴¹. Nihayet Konferans; Amerikan Başkanının, kaderini kendi belirlediği bir ülkenin geleceğiyle ileriki dönemlerde nasıl olsa ilgilenmeye mecbur kalacağı umularak⁴² ve yeni seçilecek bir Başkanın belki bu konuda daha aktif olabileceği de düşünülerek⁴³, Sevri Anlaşması'nın Ermenistan'la ilgili hükmünü yapılandırarak⁴⁴, sorumluluğu Birleşik Devletler ve Amerikan Başkanı'na bırakacaktır. Ayrıca Müttefikler Yüksek Konseyi, 27 Nisan'da Başkan Wilson'a gönderdiği mesajla; Ermenistan üzerinde manda kabul edilip edilmeyeceğini sorarak, Ermenistan'ın Türkiye ile olan sınırlarının sorumluluğunu üzerine almasını da ondan isteyecektir⁴⁵.

Aslına bakılırsa Başkan Wilson, ülkesindeki Ermeniler ve onlara taraftar misyonerlerin sürdürdükleri propaganda tesiriyle Dünya Savaşı bitiminde geniş bir

³⁸ Erol, age., s. 15.

I. Londra Konferansı'nın 14 Şubat 1920 müzakerelerinde Lord Curzon bu duruma işaret etmektedir. Bk., Olcay, age., s. 4.

³⁹ I. Londra Konferansı'nda Lord Curzon ve B. Berthelot'un; San Remo Konferansı'nda yine Lord Curzon'un bu konudaki beyanatları için bk., Olcay, age., s. 25, 91, 134 ve 469.

⁴⁰ Paul C. Helmreich, **Sevri Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi** (Çev. Şerif Erol), Sabah Kitapları, İstanbul 1996, s. 222.

⁴¹ Bu konudaki çeşitli girişim ve gelişmeler The New York Times gazetesi haberlerinden takip edilebilmektedir. Birkaç örnek için bk., 9 Ocak 1920, "...- Ermeni Mandası Norveç'e", s. 1; 15 Mart 1920, "Başbakanlar Milletler Cemiyetini Ermenistan Mandasını Üstlenmeye Davet Ediyor", s. 15; 2 Nisan 1920, "Ermenistan İçin Manda Cemiyete Teklif Edildi", s. 8; 22 Nisan 1920, "...- Küçük Asya Problemleri Çözumsuz Kaldı", s. 1; 22 Nisan 1920, "Hollanda Ermeni Mandasını Üstlenebilir", s. 3; 23 Nisan 1920, "Kanada Ermenistan'ın Mandasını Almayı Öneriyor- Curzon San Remoda Eğer Norveç Reddederse Dominyonun Harekete Gececeğini Bildiriyor", s. 1, vd.

⁴² Öke, age., s. 158.

⁴³ San Remo Konferansı müzakerelerinde Ermenistan konusu müttefiklerce tartışırken, bu konuda belki ileride seçilecek bir Amerikan Başkanı'nın aktif olabileceği yolunda değerlendirmeler de yapılmıştır. Bk., Olcay, age., s. 541 ve 546.

⁴⁴ Sevri Anlaşması'nın Ermenistan ile ilgili hükümlerini içeren Kesim VI., Madde 88-93 bölümü için bk., Seha L. Meray & Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Birakışması, Sevri Andlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1977, s. 74-75.

⁴⁵ Evans, age., s. 271.

Sevri Anlaşması'nın 89. maddesinde Türk-Ermeni sınır hükmü şöyledir: "*Öteki Bağlı Yüksek Taraflar gibi, Türkiye ile Ermenistan da, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis illerinde, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın saptanması işini Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın hakeemliğine sunmayı ve... Ermenistan'ın denize çıkışı ile... ileri sürebileceği bütün hükümleri kabul etmeyi kararlaştırmışlardır.*" Bk., Meray, Olcay, age., s. 74.

Ermenistan Devleti kurulmasını destekler durumdadır⁴⁶. Onun ünlü prensiplerinin 12. maddesi bu desteği açıkça ortaya koyduğu gibi⁴⁷, 15 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansı'na katılmak için ülkesinden ayrılırken, çantasında harita destekli bir Büyük Ermenistan projesi de rapor taslağı halinde mevcuttur⁴⁸. Hatta burada vurgulanmalıdır ki, geniş bir Ermenistan aslında kendisinin de projelendirerek konferansa taşıdığı bir olgudur⁴⁹. Dolayısıyla, San Remo Konferansı kendisine Ermenistan mandaterliği talebini ilettiğinde, ülkesinin bu talebi karşılama için istenlikle ister vaziyettedir.

Fakat Dünya Savaşı ardından ABD'de yaşanan pek çok gelişme, gerek Paris Konferansı sonrası ülkenin yönelişlerini, gerekse San Remo Konferansı sonrası manda teklifinin reddini hazırlayan bir tarihî birikimi öylesine pekiştirmiştir ki; Başkan manda talebini Amerikan Kongresinin huzuruna getirdiğinde, orada onaylanmama önceden bilinen bir kesinliktir ve Onun yaptığı bu hareket, hem hazin bir saflık, hem de şımarık bir alaycılık gibi görülmüştür⁵⁰.

II. ÜMİT VE HAYAL KIRIKLIĞI: BAŞKAN WILSON'UN KONGREYE MESAJI İLE MANDA TALEBİNİN SENATO'DA REDDİ ARALIĞINDAKİ GELİŞMELER

26 Nisan 1920 günü sona eren San Remo Konferansı'nda Osmanlı Devleti ile yapılacak barışın nihai çözümlenmelerini hazırlayan Müttefik Devletler, uzun tartışmaların sonunda Ermeni meselesini Birleşik Devletler ve Başkanı'nın yükümlülüğüne havale etmeye karar vermişler; bu durumu ertesi günkü mesajlarıyla Wilson'a ileterek, Onu Türk-Ermeni sınırlarının hakemliğine ve Ermeni mandasının kabulüne davet etmişlerdir. Müttefiklerin söz konusu mesajının 4 Mayıs'ta alınması⁵¹ ardından da Başkan Wilson, sınırlar konusunda hakemliği⁵² 17 Mayıs'ta

⁴⁶ Ercüment Kuran, "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi", **Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2000, s. 106.

⁴⁷ Wilson 12. maddede "Şimdi Türk hâkimiyetinde bulunan diğer milletlere tam bir yaşama emniyeti ve muhtar bir gelişme imkânı sağlanacak." derken, Türk olmayan milletlerin imparatorluk yönetiminden çıkarılacağını ifade etmektedir. Hatta Wilson aynı maddede Ermeniler, Suriye, Irak, Filistin ve Arabistan adlarını da koymak istemiş fakat danışmanı Mendell House buna engel olmuştur. Bk., Erol, age., s. 7.

⁴⁸ Bu konu ve San Remo taslak hakkında bkz; Erol, age., s. 9-18.

⁴⁹ Londra ve San Remo Konferanslarında bu husus, müttefiklerin biraz da taraftar olmadıkları bir durum halinde demecilerine yansımıştır. I. Londra Konferansı'nda 16 Şubat 1920'de B. Berthelot şu konuşmayı yapmaktadır: "... Bu koşullar altında Fransa, bir Büyük Ermenistan kurulmasını göze alamaz... Bu düşünce sadece incelemeye bile değmeyecek savlara dayanılarak Başkan Wilson'un çevresinden çıkmıştır..." Olcay, age., s. 28.

San Remo Konferansında ise Lloyd George şu sözlere sarf etmektedir: "Ermenilerin şimdi ellerinde tuttıkları çok sınırlı alanı bile zorlukla elde tuttıkları bir sırada, kendilerinden geniş toprakları fethetmelerini beklemek pek olağanüstü bir öneriyi benziyor... Hiç kuşkusuz Başkan Wilson bir büyük Ermenistan ister, ama..." Olcay, age., s. 512.

⁵⁰ Samuel A. Weems, **Armenia, Secrets of a "Christian" Terrorist State**, St. John Press, Dallas, TX-2002, s. 300.

⁵¹ "Türk Barış Anlaşması'nın özeti ve Müttefikler Yüksek Konseyi'nin Birleşik Devletlerin Ermenistan üzerinde manda kabul etmesi talebi bugün Dışişleri Bakanlığı tarafından teslim alındı. Ermenistan ile ilgili talep, Onun kararı için Başkan Wilson'a sevk edilecek. Amerikan yönetiminin tutumu herhangi bir mandanın kabulüne karşı durumda..." Bk., 5 Mayıs 1920, "Manda Teklifi Teslim Alındı", **The New York Times**, s. 2. (Washington 4 Mayıs).

⁵² Uluslararası ilişkilerde tarafların bilgi ve onayı olmadan herhangi bir sorumluluk üstlenmeye davet edilmeleri söz konusu olmasa gerektir. Uluslararası anlaşmazlıkların hakem yöntemine başvurulması sonuçlandırılabilirliği düşüncesi ve uygulamalarının, Wilson'un Dışişleri Bakanlığını yapmış olan Bryan'a ait olduğu; "Her türlü ihtilafı hakeme sunma" esasının da, yine Wilson'un mimarı olduğu Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nde yer aldığı burada hatırlanmalıdır. Bu konuda bk., Nevins-Commerger, age., s. 369, 370 ve 377.

kabul etmiş⁵³ ve bu durumu Paris'e duyurmuştur⁵⁴. Müttefiklerin Ermenistan konusundaki manda talebini de 24 Mayıs 1920'de Kongre'ye mesajıyla sunmuştur.

Başkan Wilson'un manda kabulü konusunda böyle bir yola başvurmasının sebebi; Birleşik Devletler anayasasının yasa yapma ve bunun yanı sıra çeşitli konularda kararlar (resolutions) çıkarma yetkilerini, Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Amerikan Kongresi'nin yetki alanı içinde toplamış olmasındandır⁵⁵. Bu yetkiye sahip olan Amerikan Kongresi'nde görüşülen metinler kabaca, yasa ve yasa niteliğinde olan metinler ile böyle bir özelliğe sahip olmayıp genel görüş ve kanaat bildiren karar metinleri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır⁵⁶. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Ermeni Mandası konusunun, Kongre'nin yetki alanındaki bahsedilen ikinci grup işlevlerden biri olduğu görülmektedir.

İnceleme alanımız olan The New York Times Gazetesi, Başkan Wilson'un Kongre'ye Ermenistan üzerinde bir manda kabul edilmesi konusunda idari yetkinin onayı için sunduğu mesajı 25 Mayıs günü çok uzun bir haber içeriği halinde aynen yayınlamıştır. Wilson söz konusu mesajında Kongreyi, Birleşik Devletlerin üstleneceği bir Ermeni mandasını yürütme yetkisini onaylamaya çağırırken, aynı zamanda Türkiye ve Ermenistan arasındaki sınırlar meselesinin arabuluculuğu vazifesi hakkında bilgiler vermektedir⁵⁷.

Gazete, Wilson'un mesajını sunmadan önce, yaşanmakta olan gelişmeler ve yaşanabilecekler hakkında kısa bir değerlendirme yapmaktadır. Başkan'ın izlediği rotanın, Ermeni halkının ulusal emellerinin gerçekleşmesi ve Amerikan hayat ve servetlerinin korunması için Batum Limanı'na bir savaş gemisi yollanmasını öngören bir önerenin ayın başında kabul edildiği Senato'nun faaliyetini takip ettiğini⁵⁸ vurgulayan haber; Başkan'ın San Remo Konferansı'ndan, Ermeni mandasının kabulü için Amerikan hükümetine başvuran ve bunun sonucu ne olursa olsun Ermeni sınırlarını belirlemeye onu davet eden bir çağrı aldığını; birkaç gün önce

⁵³ John A. DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939*, University of Minnesota Press, Minneapolis-1963, s. 26.

Başkan'ın bu kabulü ardından görevlendirdiği Westermann Komitesi çalışmalarını tamamlayıp, Wilson 23 Kasım 1920'de neredeyse yok olmak üzere olan Ermenistan için sınır hükmünü Yüksek Konsey'e bildirdiğinde; bu hüküm "Yakın Doğu uzlaşısı içindeki en ütopyik adımlardan biri" değerini taşıyacaktır. Bk., Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and The Near East Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, Lund Press, Minneapolis-1971, s. 252-253.

⁵⁴ Başkan Wilson'un Ermeni sınırları konusunda hakemliği kabul ettiğini bildiren ve Amerikan Büyükelçisi Hugh C. Wallace tarafından Paris'te Barış Konferansı başkanı Fransız Başbakan Millerand'a gönderilen resmi mesaj, 23 Mayıs günü gazete de aynen yayınlamıştır. Bk., 23 May 1920, "Başkan Yeni Ermenistan'ın Sınırlarını Belirlemeyi Kabul Ediyor", *The New York Times*, s. 1. (Paris- 22 Mayıs, Edwin L. James tarafından).

⁵⁵ Şaban Taniyıcı, Birol Akgün, *Amerikan Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyetten İmparatorluğa*, Orion Kitabevi, Ankara 2008, s. 52 ve 54.

⁵⁶ Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika (Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri)*, Alfa Yay., İstanbul 1997, s. 57.

⁵⁷ 25 Mayıs 1920, "Wilson Ermeni Mandasını Almamızı İstiyor; Ulusun Tercihinin Yardım Göndermek Yönünde Olduğu Söyleniyor: Kongre Muhtemelen İktidarı Onaylamayı Reddedecek" *The New York Times*, s. 1. (Washington 24 Mayıs).

⁵⁸ 13 Mayıs'ta Cumhuriyetçi Senatör Warren G. Harding'in (1920 Kasımındaki seçimlerde ABD Başkan'ı olacaktır) Senato'ya sunduğu, Ermeni bağımsızlığını destekleyerek Başkan'ın Batum Limanı'na bir savaş gemisi göndermesini isteyen önerisini Senato kabul etmişti. Bkz; Jr. John Milton Cooper, *Breaking the Heart of the World, Woodrow Wilson and the Fight for the League of Nations*, Cambridge Univ. Press, New York-2001, s. 379.

yapılan duyuruya göre de hakemlik çağrısını kabul etmiş durumda olduğunu ilan etmektedir⁵⁹.

Haber, Başkan'ın mesajının Senatörlerin büyük çoğunluğu tarafından sessizlik içinde dinlendiğini, Cumhuriyetçi Senatörlerin pek çoğunun aleyhte olduğunu, bir kısım Demokratın da sorun hakkında ikna olmayıp, bir manda benimsenmesine karşı olduklarını ifade ettiklerini dile getirmektedir. Titiz bir inceleme yapılması durumunda, bir manda uygulamak için Başkan'ın peşinden koştuğu yetkiyi Kongrenin onaylamayacağını görüleceğini vurgulayan haber, bunu Kongrenin masraf ve sorumluluk üstlenmek istememesine bağlamakta ve şu çarpıcı tespiti de ortaya koymaktadır⁶⁰:

"Başkan'ın Kongrenin bir Ermeni mandasını destekleyeceği beklentisi veya herhangi bir gerçek ümidi olduğuna inanılmıyor. Fakat bu, Kongreyi razı etmek için uğraşmayı sonuna kadar sürdürme kararlılığından onu alıkoymaya cak."

Görülmektedir ki Başkan Wilson Kongre'ye mesajını sunarken dahi, manda'nın kabul edilmeyeceği bilinen bir durumdur. Bu durum, inceleme alanımız olan The New York Times gazetesinin San Remo Konferansından beri süregelen yayınlarında da açıkça görülebilmektedir⁶¹. Kaldı ki, manda esasını yapılandıran Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nün en son Mart 1920'deki oylamada da reddedilmiş olması, aslında Birleşik Devletler'in sınırları dışında bir sorumluluk almayacağını birkaç ay önceki önemli bir işarettir. Buna rağmen Wilson için *"Bağımsız Ermenistan"* konusu, siyasal kaderini bağladığı bir tutku niteliğinde halen sürmektedir⁶².

Gazetenin bazı Demokrat ve Cumhuriyetçi Senatörlerin mandayı desteklemeyen çeşitli ifadelerini ortaya koyan söz konusu 25 Mayıs haberi, Başkan Wilson'un Kongresel çözüm isteyen mesajını aynen yayınlamıştır. Başkan'ın bahsi geçen mesajında dikkat çeken bazı hususları burada kısaca özetlemek yerinde olacaktır.

Wilson mesajında, Ermenistan adına manda kabulü için hükümetlerine açık bir müracaatın, San Remo Konferans'ında ele alındığı ve resmen karara bağlandığını; müttefiklerin, Eski Dünya'nın tarafgirliklerine bulaşmamış bir gücün olay yerinde görünmesinin daha geniş bir etki uyandıracığına inandıklarından, bu üstlenmeyi Amerikan hükümetinden resmen istediklerini ifade etmiştir. Sınır meselelerinde hakemlik konusunun da karara bağlandığını bildirmiştir.

Uzun mesajını: Amerikan halkı arasındaki Ermenistan'a duyulan sempati; Ermenilerin *"rezil bağımlılıklarından"* kurtarılması; Birleşik Devletler'e derin bir güvenle bakan Hristiyan bir halkın beklentilerini Kongre'nin cömertçe karşılaması gerektiği; Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli parçalarının tekrar Türk yönetimine

⁵⁹ Aynı haber; 25 Mayıs 1920, "Wilson Ermeni Mandasını Almamızı İstiyor;...".

⁶⁰ Aynı haber; 25 Mayıs 1920, "Wilson Ermeni Mandasını Almamızı İstiyor;...".

⁶¹ Bu konuda birkaç örnek için bk., 11 Nisan 1920, s. 18., "Ermeni Mandasından Korkuluyor- Hoover Bunun Bizi Avrupalı Entrikaya Maruz Bırakacağını Söylüyor"; 26 Nisan 1920, s. 2., "Başkan Ermenistan İçin Arabulucu Olabilir. Fakat Mandanın Reddedileceği Düşünüyor"; 27 Nisan 1920, s. 2. "Kongre Ermeni Cumhuriyetine Karşı Çıkıyor- Genel Kanı Yeni Cumhuriyet İçin Sorumluluk Üstlenmesine Karşı" vd.

⁶² Fahir Armaoğlu, *"Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri"*, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası* (Yay. Haz. Berna Tükdoğan), A.A.M. Yay., Ankara 2000, s. 284.

döndürülmemesi gibi pek çok ilgi uyandırıcı cümlelerle donatan Wilson sonunda, San Remo Konferansı'nın çağrısına karşılık olarak acilen Kongre'nin idari yetkiyi onamasını talep etmiştir⁶³.

Başkan'ın Kongre'ye mesajını tam metin halinde yayınlayan gazete⁶⁴, haberin devamında, üstlenilecek bir mandanın maliyetini, 13 Nisan 1920'de Başkan tarafından Senato'ya arz edildiğini belirttiği General James G. Harbord'un başkanlığındaki Amerikan Heyeti'nin raporuna dayalı olarak ortaya koymuştur. Manda lehinde ve aleyhindeki bazı sebepleri yine bu rapora dayalı olarak değerlendiren haber Harbord'un; 16 Ekim 1919'da rapor hazırlandığı zaman yapılmış olan planların, koşulların çok hızlı değişmesi sebebiyle altı ay içerisinde eskimiş olduğunu söylediğini de belirtmiştir⁶⁵.

Aynı gün gazetenin ayrı bir haber başlığı altında, İngiltere'de yayınlanan çeşitli gazetelerin mevcut gelişmelerle ilgili değerlendirmelerini ortaya koyduğu da görülmektedir. Manda'nın Kongre'ye teklifinin İngiltere'de büyük ilgi uyandırdığı, ancak gazetelerin Kongre'nin onayı konusunda kuşkulu olduğunu vurgulayan haber, bazı gazetelerin dikkat çekici yorumlarını özetle şu şekilde sunmaktadır⁶⁶:

"The London Times, Washington'dan alınan son haberlerin, Birleşik Devletler halkının şu an tüm dış sorumluluklar hakkında güçlü bir isteksizlik içinde olduğunu işaret ediyor.

The Daily News, mandanın kabulünün aslında Milletler Cemiyeti tüzüğü'nün onayını ve Cemiyete üyeliği gerektirdiğinden, Kongrenin Başkan'ın arzusu ile aynı çizgide yer almasının güçükle düşünülebileceğini belirtiyor. Gazete, Başkan'ın faaliyetlerinin kuşkusuz, başlamak üzere olan seçim kampanyası ile ilgili taktiksel davranış olduğunu, bu seçim yoluyla barış anlaşması ve ondan doğan sorunların büyük ölçüde şekilleneceğini ilave ediyor."

Görüldüğü kadarıyla daha Başkan Kongre'ye talebini sunarken İngiliz basını Kongre'nin bu talebi karşılamayacağı yönünde yorumlar yapmaktadır. Gazetelerde Milletler Cemiyeti'ne üyeliği reddeden Amerika'nın mandayı kabul etmesinin çok zor olduğu vurgulanırken, manda konusunun Kasım ayında yapılacak başkanlık seçiminin taktiksel bir unsuru olarak değerlendirilmesi ise dikkat çekicidir. Hatırlanmalıdır ki Türk Barış Anlaşması'nın müzakerelerinde, Birleşik Devletlerin manda üstlenmek konusundaki isteksizliğinden de bahsedilerek, belki yeni seçilecek başkanın bunu arzulayabileceği değerlendirilmiştir.

Ertesi gün gazetede yine İngiliz basınının konuya yaklaşımı geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bunlardan ilgi çekici olan The Daily Chronicle'nin yorumunda; Ermenistan için bir mandater gücün desteği zaruri görülürken, Başkan'ın tavsiye

⁶³ Aynı haber; 25 Mayıs 1920, "Wilson Ermeni Mandasını Almamızı İstiyor;...".

⁶⁴ Başkan'ın söz konusu mesajının tam metni için Bkz; Akgün, age., s. 155-158

⁶⁵ Aynı haber; 25 May 1920, "Wilson Ermeni Mandasını Almamızı İstiyor;..."; Harbord Raporu'nun mandanın maliyeti ile olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri hakkında Bk., Akgün, age., s. 137-143.

⁶⁶ 25 Mayıs 1920, "Londra Faaliyeti Olanaksız Görüyor", *The New York Times*, s. 1. (London- 24 Mayıs, Associated Press).

mektubuna göre hareket edileceğine dair hiçbir şans olmadığı bildirilmektedir. Daha büyük bir sorun olarak, Azerbaycan Tartar Devleti, Genç Türkler ve Rus Bolşevikleri arasındaki ihtilafın kaygı verici ihtimaller sunduğu dile getirilmektedir⁶⁷.

Aynı haberde ayrıca The Daily News, The Westminster Gazette, The Pall Mall Gazette'nin editoryal değerlendirmelerinin de geniş bir perspektifte ele alındığı görülmektedir. Bunlardan The Pall Mall Gazette'nin Wilson'un mesajını; "*cevabın en önemli ahlaki sonuçlar ile yüklü olması için, uluslar arası vazifeleri konusunda vatandaşlarına ve Kongreye, Başkan'ın dramatik bir meydan okuması*"⁶⁸ olarak yorumlaması, yaşanacakların öncül bir öngörüsü olarak değerlendirilebilir.

26 Mayıs günü gazetede yer alan bir diğer haberin, Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi'nden⁶⁹ Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne gönderilen bir telgrafı gündeme getirdiği görülmektedir. Telgraf, Amerikan mandasının en zengin şehirleri Ermenistan'dan koparacağını savunmakta; Ermenistan ile Türkiye arasında Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerindeki sınırlar sorununda Başkan'ın hakem olması durumunun, Ermenistan'ın en verimli bölgeleri olarak tarif edilen Harput, Diyarbakır, Sivas ve özellikle Kilikya'dan onu mahrum edeceği anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Söz konusu telgraf ayrıca, şayet Ermenistan'ın tüm hakları tanınmazsa Amerikan mandasının sadece; kendi miraslarını elde etmekten Ermenileri alıkoymak adına Amerikan askerlerinin, Fransızlarla onların himayesindeki Türklere ve İngilizlerle onların himayesindeki Kürtlere katılacakları anlamına gelen bir işlev göreceğini deklare etmektedir⁷⁰. Mandanın tartışıldığı günlerde görüşlerini dile getirerek bir etki oluşturmak arzusunda görülen bu örgütün, haberde yer alan taleplerine bakılırsa, mevcut olan durumun bile Ermeniler için çok yetersiz bulunduğu anlaşılmaktadır.

Haberde bahsi geçen derneğin telgrafını Dış İlişkiler Komitesi'ne göndermesindeki keyfiyet şurada ki; Birleşik Devletlerde yasama organı olan Kongre'nin gerek yasama gerekse denetim faaliyetleri, Kongre'nin her iki kanadında da bulunan komiteler aracılığıyla yürütülmektedir. Kongre'ye sunulan öneri ve istekler incelenmek üzere ilgili komitelere gönderilmektedir ve yasa ya da karar taslaklarının oluşturulduğu bu komiteler, yasama süreci açısından son derece önemli bir konumda bulunmaktadır. Zira komitelerin raporları doğrultusunda son şeklini alan tasarıların Senato ve Temsilciler Meclisi'nde oylanması çoğu zaman bir for-

⁶⁷ 26 Mayıs 1920, "İngiliz Gazetesi Ermenilerin Bizden Beklentisini Yansıtıyor", *The New York Times*, s. 2. (London- 26 Mayıs).

⁶⁸ Aynı haber; 26 Mayıs 1920, "İngiliz Gazetesi Ermenilerin ...".

⁶⁹ Bu dernek önemli bir Ermeni propaganda aygıtı olarak gazetede pek çok kez haberlerde boy göstermektedir. 1919'da misyonerlerin girişimleriyle kurulan bu örgütün (American Committee for Independence of Armenia) önderi ABD'nin eski Almanya büyükelçilerinden James W. Gerard, yardımcısı da Vahan Gardashian'dır. 1923'te Lozan Barışı imzalanınca dernek adını Lozan Anlaşması'na Muhafız Amerikan Komitesi olarak değiştirecektir. Bkz; Haluk Selvi, "*Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri*", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, (Editör: Berna Türkoğan), Nisan 2003, Özel Sayı, Sayı:38, s. 126 ve Öke, age., s. 143.

⁷⁰ 26 Mayıs 1920, "Yeni Ermenistan İçin Tüm Haklar Talep Ediliyor", *The New York Times*, s. 2.

maliteden ibaret kalmaktadır. Dış İlişkiler Komiteleri ise Kongre'nin her iki kanadında da politikaların uygunluğuna karar verildiği birimler olarak dikkat çekici bir öneme sahiptir⁷¹.

Gazetede yine 26 Mayıs günü, Wilson'un Kongre'den talebiyle ilgili gelişmeleri değerlendiren bir haber yayınlanmıştır. Haber, Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nin, Wilson'un talebiyle meşgul olmak için Başkan Porter tarafından toplantıya çağrılmış olduğunu duyurmaktadır. Başkan Porter ve William J. Byran'ın mandaya karşı olan görüşlerini uzun bir metin halinde ortaya koyan haber, Komite'de Wilson'un isteğini ivedilikle ele almayı düşünen bir belirti olmadığını vurgulamaktadır. Komite, oturumunu sonlandırmadan önce Wilson'un istediği yetkiyi düzenlese bile, Kongre'nin, yakında kapanacağından dolayı kararın kabulünü sağlayacak elverişli bir zamana sahip olamayacağını değerlendirmektedir. Mandaya karşıtlıklarını ortaya koymaktan çekinmeyen bazı Demokratların ise, Komite'nin toplantıya çağrılmasını; Cumhuriyetçilerin faaliyete geçerek, Başkan'ın isteğinin kabul edilmesini engellemek amacıyla gerçekleştirilmiş bir gelişme olarak yorumladıklarını ifade etmektedir⁷².

5 Haziran'da dönemini tamamlayacak olan Kongre'nin, kararın kabulünde başarısız olması ve seçimler ardından yeniden açılacağı Aralık ayına kadar oturumun ertelenmesi durumunda Başkanın, önerisinin göz önüne alınması için onu özel bir oturuma çağrabileceğini bildiren haber; Cumhuriyetçi liderlerin bu ihtimalin aleyhinde olduklarının bilindiğini, Senato ile Temsilciler Meclisi'nin düşüncesinin de bilinmekte olduğunu ve Cumhuriyetçi liderlerden birinin "*yapılacak en iyi şey, manda sorununu unutmaktır*" dediğini bildirmektedir⁷³.

Bu arada, manda uygulanacak bölgedeki karışıklıklar ve mandanın zorluklarını dile getiren editoryal bir yazının yine 26 Mayıs'ta gazetede boy gösterdiği görülmektedir. Dikkat çekici tespitler yapılan bu yazının değerlendirmelerine bakılırsa; "*Şayet Ermenistan mandası ateşkesten hemen sonra Birleşik Devletlere teklif edilmiş olsaydı, hem Kongre hem de halk bunu kabule hazırdır. Fakat son on sekiz ayda ülke ve ülke dışında pek çok gelişme olmuştur ve şu an düzenlenmek istenen farklı bir vazife, teklif edilen halk da farklı bir halktır. Ateşkesten bu yana Kafkaslar ve Ermenistan'ın politik ve ekonomik düzensizliği artmış, Ermeniler düşmanları tarafından kuşatılmış durumdadır. Müttelikler askerî güçlerini bölgeden geri çekmiş⁷⁴, Mustafa Kemal liderliğindeki gücü Türk dirilişi, Ermenistan için bir mandaterin birtakım savaşlar yapması gerekeceğini apaçık hale getirmiştir. Ne kadar vuruşulacağı da belirsizdir. Mustafa Kemal'in Har-*

⁷¹ Ari, age., s. 29, 50 ve 57.

⁷² 26 Mayıs 1920, "Ermeni Mandası Bugün Önce Temsilciler Meclisi Komitesine Gidiyor", *The New York Times*, s. 1. (Washington, 25 Mayıs).

⁷³ Aynı haber; 26 Mayıs 1920, "Ermeni Mandası Bugün ...".

⁷⁴ 1919 Mart'ında, İngiliz birliklerinin Kafkaslara gönderilmesi üzerinden daha üç ay geçmeden Lloyd George hükümeti bölgeden çekilme kararı almış ve 1919 sonuna kadar Batum'daki bir garnizon dışında bütün birlikler Kafkasya'dan geri çağırılmıştır. Bk., Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, (Çeviren: Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997, s. 76.

bord'a gönderdiği mektup⁷⁵, Türk'ün tamamen yenilmesi dışında ikna edilmiş olamayacağına herkesi inandırmış durumdadır.⁷⁶

"Ermenilerin talep ettiği bölgenin yarısı, Başkan'ı Türk-Ermeni sınırını düzenlemeye çağıran çıkarıcı güçlerin etkisi altındadır. Denize çıkış verilecek Rum Trabzon, kendi ulusal isteklerinin peşindedir. Bu nedenle manda görevi, birkaç yıl önce ihtiyaç duyulandan çok daha yüksek bir efor gerektirmektedir ve o zamanlar öngörülemeyen karmaşıklıklar ve zorluklar içermektedir. Bu artık sempati ifade edilen ve bir miktar para verilen bir sorun değildir. Sorumluluk ve uzun süreli koruma gerektirmektedir."⁷⁷

Yukarıda yer alan ifadeler, Dünya Savaşı'nın ardından şartların ne kadar değiştiğini ve manda uygulamasının önündeki güçlüklerin ne kadar çetin olduğunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Gerçekten de manda teklif edilen sahadaki küçük Ermeni Devleti'nin komşularıyla sorunları bitmemektedir. Sevri Anlaşması'nda çözümü Wilson'un hakemliğine bırakılan Doğu Anadolu'daki topraklar Türk hâkimiyet sahasıdır ve buralarda Ermenistan'a katılım gerçekleşebilmesi için Mustafa Kemal öncülüğündeki Türk gücünü sahadan çıkarabilmek ve bölgeyi koruyabilmek gerekmektedir. Diğer taraftan Rusya'da yükselen Bolşevik gücü, göz ardı edilemeyecek ölçüde bir potansiyel ortaya koymakta ve yayılma eğilimi göstermektedir⁷⁸. Üstelik müttefikler de bölgeden birliklerini çekmişken, bu zorlukların tamamını Amerika üstlenmelidir. Yani gazetede yazının ifadesiyle Başkan'ın teklifi Amerika'nın fedakârlığının testi niteliğindedir ve görülecektir ki Birleşik Devletler yönetimi bu teklifi derhal geri çevirecektir.

Gazetenin 27 Mayıs tarihli, bir önceki günün gelişmelerini yansıttığı nüshasında, Senato ve Temsilciler Meclisi'nin Dış İlişkiler Komiteleri üyelerince Wilson'un talebinin rafa kaldırılabilirliği ve belki bir oylamaya erştirilmeyeceği; Komitenin 27 Mayıs itibariyle düzenli toplantılarını yapacağı ve Başkan'ın mesajının ele alınacağı duyurulmaktadır⁷⁹. Mandaya karşıtlığın Cumhuriyetçilerle sınırlı olmayıp Senatör Hitchcock dâhil pek çok Demokratın da ona karşı olduklarını duyuran haber, İllonis'den Temsilci Mason'un manda konusunda Başkan Wilson'a on iki soru yönelten önergesindeki şu çarpıcı sözleriyle son bulmaktadır⁸⁰:

"Şayet Başkan sonunda Büyük Britanya ile mandaları değişmek için bir çaba ortaya koyarsa; Birleşik Devletler, İran petrol sahaları için bir manda üstlenebilir ve Büyük Britanya'ya Ermenistan için bir manda onuruna imkân sağlayabilir."

Temsilci Mason'un bu sözleri; Ortadoğu petrol bölgesinde etkinlik oluşturan ve Amerikalı jeologların buradaki araştırmalarını engelleyen İngiltere'nin, Ameri-

⁷⁵ Mustafa Kemal'in Harbord'a gönderdiği 24 Eylül 1919 tarihli muhtıra hakkında bk., **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C.IV**, AAM Yay., Ankara 1991, s. 82-92.

⁷⁶ 26 Mayıs 1920, "Fedakârlığımız Test Ediliyor", **The New York Times**, s. 10.

⁷⁷ Aynı haber; 26 Mayıs 1920, "Fedakârlığımız..."

⁷⁸ Amerika'da bu Bolşevik etkisi 1919 yılı boyunca ülke içinde bir "Kızıl korku" yaşanmasına neden olmuştur. Bk., **Ana Hatları İle Amerikan Tarihi**, Uluslararası Enformasyon Programları Ofisi ABD Dışişleri Bakanlığı (Editör: Howard Cincotta), Produced by:Regional Program Office, Vienna-2002, s. 249.

⁷⁹ 27 Mayıs 1920, "Manda Talebi Rafa Kaldırılabilir" **The New York Times**, s. 1. (Washington, 26 Mayıs).

⁸⁰ Aynı haber; 27 Mayıs 1920, "Manda Talebi..."

ka'yı hayal kırıklığına uğratmasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Zira bu durum, Senato'da bir petrol lobisi yaratmış, Wilson karşıtlarının manda tasarısına karşı tavrı almalarını beraberinde getirmiştir⁸¹. Öte yandan bu sözlerin, etkin bir Amerikan-İngiliz uyuşmazlığının varlığını yansıttığı da ayrıca vurgulanmalıdır. İngiltere'nin, önceden yapılan gizli anlaşmalardaki Rusya'ya verilecek bölgelere Amerika'yı bulaştırmak ve Bolşevikliğe karşı güçlü bir devleti sınır yapmak arayışı⁸² Birleşik Devletler yönetiminde rahatsızlık uyandırmış olsa gerektir.

Bu arada, manda üstlenilmesi konusunda Amerika'da çeşitli gelişmeler yaşanırken, başka bir bölgede ortaya çıkmış bir ümidin de gazete haberlerine yansıdığı görülmektedir. Gazetenin yine 27 Mayıs günü ortaya koyduğu bir başka habere bakılırsa Fransa, Amerika'nın mandayı üstlenmesini ümitle beklemektedir. Zira böylesi bir kararın benimsenmesi, Fransa'yı Yakın Doğu'da birçok sıkıntıdan kurtaracaktır⁸³.

Manda kabulünün yaratacağı etkileri geniş bir şekilde ele alan söz konusu haber; bunun İtilaf Devletleri için "*cennetten gelen bir lütuf*" gibi olacağını, ABD'nin prestijiyile bölgeye 30-40 bin askerin yerleşmesinin Türk sorununun durgunlaştırılmasında küçümsenmeyecek bir etki yaratacağını ve bunun da Türk Anlaşması'nı çalışır hale getirecek yegâne şey olduğunu belirtmektedir. Ermenistan üzerinde bir Amerikan mandası olmadan, Başkan'ın Ermeni safında hakemliğe soyunmasının gereksizlik olacağını vurgulayan haber ayrıca; Wilson'un Ermeni toprağı olarak gördüğü ülkeden Mustafa Kemal'in çıkarılmasının, bu lidere müttefikler karşısında prestij kaybettireceğini, Amerikan askerî barikatının Bolşeviklerin Türkiye'ye girmesini engelleyeceğini, ve nihayet mandanın müttefiklerin dirilttiği dengesiz bir ülkeyi dengeye kavuşturacağını değerlendirmektedir⁸⁴. Görülmektedir ki manda konusunun Kongre serüveni sırasında gerek Amerika'da gerekse müttefikler kanadında Bolşevikler ve özellikle Mustafa Kemal, endişelerin merkezî figürünü oluşturmaktadır.

Tekrar Amerika'ya dönülecek olursa, Başkan Wilson'un Kongre'ye yaptığı manda önerisi ardından, gazetenin 28 Mayıs günü bu konuda çok önemli bir gelişme hakkında kamuoyunu bilgilendirdiği görülmektedir. Gazetenin haberine göre Senato Dış İlişkiler Komitesi, Başkan'ın manda teklifini önceki gün yani 27 Mayıs'ta yaptığı oylama sonucunda 11'e 4 oyla reddetmiştir. Başkanın teklifinin reddedilmesi için Connecticut'dan Cumhuriyetçi Senatör Brandegee tarafından komiteye sunulan önerenin bu şekilde oylanması ardından, Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Lodge benimsenen kararın Senato'ya rapor etmiştir⁸⁵.

⁸¹ Akgün, agm., s. 344.

⁸² Kenan Kırkpınar, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phoenix Yay., Ankara 2004, s. 70.

⁸³ 27 Mayıs 1920, "Paris Amerika'nın Mandayı Üstlenmesini Umuyor", **The New York Times**, s. 1. (Paris, 25 Mayıs).

⁸⁴ Aynı haber; 27 Mayıs 1920, "Paris Amerika'nın...".

⁸⁵ 28 Mayıs 1920, "Ermenistan Hakkında Komite Oylamasında Manda 11'e 4 Reddedildi", **The New York Times**, s. 1. (Washington, 27 Mayıs).

Komite kararının isim listesi haberde şu şekilde verilmiştir:

Senatör Lodge'nin, Komite'de yer alan eski Cumhuriyetçi Dışişleri Bakanı Senatör Philander C. Knox'un hazırladığı karar metnini⁸⁶ Senato'ya bildiren raporu haberde şu şekilde ortaya konmuştur⁸⁷:

"Dış İlişkiler Komitesi, Birleşik Devletler Başkanı'nun 24 Mayıs 1920 tarihli mesajını göz önüne alarak şu çözümü hazırladı: Senato tarafından kararlaştırılan (Temsilciler Meclisi'nin mutabık olduğu); Başkanın 24 Mayıs 1920 tarihindeki mesajında talep edilen; Ermenistan üzerinde bir manda kabul etme yetkisini yönetimin onaylaması isteğini, Kongre saygılı bir şekilde reddediyor."

Haberden de anlaşılmaktadır ki, Senato Dış İlişkiler Komitesi'ndeki oylama sonucunda kararlaştırılan karar metni, Ermenistan adına bir mandanın kabul edilmesini değil, tam tersine Kongre'nin her iki kanadının da mutabakatıyla⁸⁸ reddedilmesini talep etmektedir. Ancak ileride de görüleceği gibi, Komite'nin önergesi, Kongre'nin Senato kanadında oylanacak, Temsilciler Meclisinde ise işlemi tamamlanmadan Kongre dönemini bitirip tatile girecektir.

Söz konusu 28 Mayıs tarihli haber, Senato Dış İlişkiler Komitesinin bu yönde davranacağını beklendiğini ve sonuca herhangi bir çatışma olmaksızın ulaşıldığını ifade ederek; benimsenen yönelişe tek karşı çıkışın Demokrat Senatör Hitchcock tarafından ortaya konulduğunu, diğer bazı Demokratlar gibi Hitchcock'un da aslında manda kabulüne karşı olduğu fakat Başkan'ın teklifinin çok aceleye getirilmiş bir işlem olduğunu düşündüğünü vurgulamaktadır. Haber ayrıca, Dış İlişkiler Komitesi'nin kararlaştırdığı çözümün Senato tarafından çoğunluk oyuyla benimseneceğinin ifade edildiğini de bildirmektedir⁸⁹.

Yine 28 Mayıs'ta gazetenin, Washington'da yaşanan gelişmeleri yansıttığı bu haberinden ayrıca, söz konusu gelişmelerin Londra yansımalarını da okuruna aktardığı görülmektedir. Habere göre The Daily Chronicle'de Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin faaliyeti hakkında yayınlanan editoryal bir yazı şu çarpıcı değerlendirmeyi yapmaktadır⁹⁰:

"Böylece, Başkan'ın oluşturduğu dünya meselelerine bir başka katılım planı, param parça yere yuvarlandı. Washington'da egemen olan politik etkilenmeler sonucunda Amerika kendi içine kapandı ve bu onun savaşta ortaya koyduğu çabaları kıymetsiz hale getirdi. Yıllardır Türkiye'de hayırsever işlerde dikkat çeken bir halka sahip olan Amerika'nın, Er-

⁸⁶ Senatör Brandegee'nin önergesinin lehinde olanlar: Cumhuriyetçilerden; Lodge, McCumber, Borah, Brandegee, Fall, Knox, Harding, Johnson, New, Mases ve Demokratlardan; Shields. Karara karşı çıkanlar: Demokratlardan; Hitchcock, Pittman, Williams, Smith".

⁸⁷ Lloyd E. Ambrosius, **Woodrow Wilson and the American Diplomatic Tradition: The Treaty Fight in Perspective**, Cambridge Univ. Press, New York 1987, s. 258; Cooper, age., s. 380.

⁸⁸ Aynı haber; 28 Mayıs 1920, "Ermenistan Hakkında Komite ...".

⁸⁹ Amerikan Kongresi'nde, Kongrenin her iki kanadını da ilgilendiren bir konuda görüş ve düşünce ortaya konulması veya politikaları yönlendirmek amacıyla kabul edilen karar metinlerine "Concurrent Resolution" denilmektedir. Kongrenin yalnızca bir tarafını ilgilendiren, sadece Senato ya da Temsilciler Meclisi'nde kabul edilen karar tasarıları ise "Simple Resolution" adını almaktadır. Bk., Ari, age., s. 59 ve 61.

⁹⁰ Aynı haber; 28 Mayıs 1920, "Ermenistan Hakkında Komite ...".

⁹¹ 28 Mayıs 1920; "İzolasyon Bulguları Giderek Artıyor", **The New York Times**, s. 1. (London, 28 Mayıs).

menistan'a ayakları üzerinde durması için yardım etmesi, aşırı yüksek bir maliyet gerektirmiyordu."

İngiliz basınının bu eleştirel yorumuna benzer bir şekilde gazetenin 29 Mayıs nüshasında da bir kişisel eleştiri kendini göstermektedir. Bu haber, Harput'ta bulunan Fırat Koleji Müdürü Ernest W. Riggs'in, Ermeni mandasına karşı çıkan William Jennings Bryan'a gönderdiği mektubun gazeteye de ulaştırılan bir kopyasını ortaya koymuştur. Riggs bu uzun mektubunda Bryan'ı eleştirirken özetle; mandanın aslında Ermenistan'ın şu an Türk hâkimiyetindeki sahası için önerildiğini; şayet manda reddedilirse, Türklerin bunu bir özel işaret olarak değerlendirip, Wilson tarafından sınır düzenlemesi yapılacak bölgelerde katliama girişeceklerini; dünyayı kötülükten kurtarmak için savaşa giren Amerika'nın, çok pahalı bir maliyet diye mandayı geri çevirmesi durumunda, büyük yeniden inşanın kendisine devredilen eşsiz parçasını reddetmiş olacağını vurgulamaktadır⁹¹.

Görülmektedir ki Amerika'da güncel olarak manda tartışmaları yaşanırken, gazetede bu konudan ayrıca Ermenilerin durumu hakkında kamuoyuna bilgiler sunan haberler de yayınlanmaktadır. Bu çerçevede 29 Mayıs günü yayınlanan bir diğer haber, Ermenilerin Erivan'da hükümete karşı bir Bolşevik ayaklanmasını bastırdıklarını, İstanbul'dan Associated Press haber ajansı kanalıyla duyururken, Ermenistan'ın içerisine sürüklendiği bir zorluğu gözler önüne sermektedir⁹². Boston'dan ulaşan bir başka haber ise, Amerika-Ermeni Halkı Birliği adına General Antronig'in Senato Askeri İşler Komitesi huzuruna çıkarak, bir Ermeni ordusunun donatılması amacıyla Amerika ve İngiliz hükümetlerinden yardım sağlamayı hedefleyen bir program sunmak istediğini duyurmaktadır. Boston'da toplanan birliğin Senato'ya arz edilmek için hazırladığı bildiriye bakılırsa, Ermeniler 100.000 askerlik bir savaş gücü toplayabileceklerini iddia etmektedirler⁹³.

29 Mayıs tarihinde yayınlanan haberler içinde en ilgi çekicisi, Ermeni sınırlarının hakemliği konusunda Başkan Wilson'un, yeni devletin denize Batum yoluyla ulaşması için ısrar edeceğidir. Batum'un konumu ve Wilson'un hakemlik pozisyonu hakkında bilgiler veren haberin sonunda ise, çok önemli bir güncel gelişme duyurulmuştur. Bu gelişme Senatör Lodge'nin; Ermenistan üzerinde bir manda kabulüne yetki için Wilson'un isteğini reddetmeyi öneren Senato Dış İlişkiler Komitesi kararının 30 Mayıs'ta Senato'ya gelmesini sağlamaya çalışacağını bildirmesidir. Onun, Cumhuriyetçi Senatörler tarafından konu hakkında fazlaca tartışma yapılmayacağını söylediğini de haber ilave etmektedir⁹⁴.

⁹¹ 29 Mayıs 1920; "Mr. Bryan ve Ermenistan", *The New York Times*, s. 14. (Walter J. Turney tarafından).

⁹² 29 Mayıs 1920; "Ermeniler Komünist Ayaklanmayı Ezdi", *The New York Times*, s. 17. (İstanbul, 25 Mayıs- Ass. Press).

1920 Mayıs'ında Ermenistan'da Dağnak yönetimine karşı Sovyet iktidarı kurulması için başlatılan ayaklanmalar hakkında bk., A. M. Samsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923* (Çev. Atıl Behramoğlu), Epsilon Yay., İstanbul 2007, s. 220.

⁹³ 29 Mayıs 1920; "Ermeni Ordusu İçin Yardım Aranıyor", *The New York Times*, s. 17. (Boston, 28 Mayıs).

⁹⁴ 29 Mayıs 1920; "Wilson Batum'un Ermenistan'ın Limanı Olmasını İstiyor" *The New York Times*, s. 17. (Washington, 28 Mayıs- Ass. Pres).

Birleşik Devletlerde Ermeni mandası hakkında karar aşamasına gelindiği Mayıs ayının son günlerinde, Ermenistan'ın içinde bulunduğu güncel koşullar hakkında gazetede yine çok yoğun bir haber sunumu gerçekleşmiştir. Bunlardan, Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan ulaşan bilgiye dayanılarak verilen bir haberde özetle: Zikredilmeye değer bir orduya sahip olmayan Ermenistan'ın, Türk Milliyetçileri ve Azeriler karşısında varlığının tehlikede bulunduğu; Amerika'nın manda üstlenmeyeceği görülürken, hakemliği kabul eden Wilson'un Trabzon'u Ermenilere vermeyi düşünmekte olduğu, fakat Türklerin oradan çıkarılması sağlanmadan Trabzon'un Ermenilerce muhafaza edilemeyeceği; Moskova'nın görüşme için delegasyon göndermeleri talebini kabul eden Ermenistan'da başbakanın bunu protesto ederek istifa etmiş bulunduğu; Bolşevikliğe yönelinmekle birlikte, müttefikleri uzakta olduğundan Ermenilerin Sovyet şartlarını dinlemenin en iyi şey olduğuna hükmettikleri bilgileri verilmektedir. Fransız uzmanların, Ermenistan'ın mevcut gidişatı sürerse, özgürlüğünün kısa olacağını düşündüklerini vurgulayan bu haber, şu şekilde sonlanmaktadır⁹⁵:

"Bu ezilen insanlar için dünyadaki büyük ulusların tüm adil planları hiçiğe doğru yuvarlanıyor. Çünkü büyük ulusların hiçbiri, bu insanlara yardım etme görevini üstlenmek istemiyor".

Görüldüğü kadıyla gazete, manda konusunun Amerika'da gündemi meşgul ettiği bir esnada, Ermenistan'ın yaşamakta olduğu zorlukları da gündeme taşımakta ve bu konudaki gelişmeleri de okurun dikkatine sunmaktadır. Bu kapsamda olmak üzere 30 Mayıs günü gazeteden takip edilen bir diğer haberde de, 1878'den beri süregelen Ermeni sorununun, uluslar arası platformdaki gelişmeleri oldukça uzun bir değerlendirmeye tabi tutulmakta; bu gelişmeler içinde özellikle Rusya'nın oynadığı merkezi role ve Ermenilere yapılan vaatlere değinilmekte; *"Almanya'nın kıskırtmasıyla"* Türklerin, ülkelerindeki tüm Ermeni halkını tahliyeye karar vermesi sonucu yaşanan ölümlere vurgu yapılmaktadır⁹⁶.

Söz konusu haberde ayrıca, 27 Mayıs Perşembe günü Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından manda üstlenilmesine karşıt bir önerenin kabulünün, Washington'daki diplomatik muhitlerde sürpriz olarak görülmediği ve bunun önceden tahmin edildiği de dile getirilmiştir. Buna karşın mandanın reddedilmesiyle, Amerika tarafından Ermenistan'ın bağımsızlığının tanınmış olmasının⁹⁷ sembolik bir

⁹⁵ 30 Mayıs 1920; "Ermenistan'ın Yıkımla Karşı Karşıya Olduğu Düşünüyor", **The New York Times**, s. 9. (Paris, 29 Mayıs- Edwin L. James tarafından).

⁹⁶ 30 Mayıs 1920, "Ermenistan'ın Geçmişinde Hüznünlü İbret Görünüyor", **The New York Times**, s. 9. (Washington, 29 Mayıs).

⁹⁷ Birleşik Devletler, Ermenistan Cumhuriyeti'ni 23 Nisan 1920'de resmen tanımıştır. The New York Times gazetesinde 25 Nisan günü yayınlanan bir haberde, Amerikan Dışişleri Bakanı Colby tarafından Washington'da bulunan Ermenistan temsilcisi Dr. G. Pastemadjian'a gönderilen resmi bildiri şu şekilde yer almıştır: *"Beyefendi, Birleşik Devletler Hükümeti tarafından hükümetinizin tanınması konusunda sizden daha önce alınan başvuruya istinaden, sizi ve vasitanızla hükümetinizi bilgilendirmekten memnuniyet duymaktayım ki; Başkan'ın talimatıyla Birleşik Devletler Hükümeti, Ermeni Cumhuriyeti'nin fiilî hükümetini bugünden itibaren tanıyor. Bu eylem gerçekleşti ancak, bu tanımının hiçbir surette daha sonraki sınırlandırmaların konuları olan bölgesel sınırları saptamadığı bilinmeli. Beyefendi, bu belgeyi en yüksek saygılarımızla kabul ediniz. Bainbridge Colby, Dışişleri Bakanı".* Bk., 25 Nisan 1920, "Ermenistan Tanınmamızı Haber Alıyor", **The New York Times**, s. 3. (Washington, 24 Nisan).

hale geleceği ve müttefikler başkaca ve etkili düzenlemeler yapmadıkça, gerçekte Ermeniler için çok az ümit olacağı değerlendirilmektedir⁹⁸.

Aynı gün gazetede Henry W. Jessup tarafından ortaya konan bir yazıda, Başkan'ın manda talebinin müttefikleri harekete geçirdiği vurgulanarak, Amerika'nın Liberia'da sergilediği siyaset örnek olay olarak ele alınıp, manda olmaksızın da Ermenistan'ın desteklenebileceği dile getirilmiştir⁹⁹. Yazıda fiili olarak tanınan Ermenistan Cumhuriyeti ve Batı Ermenistan olarak ifade edilen sahanın yetkili temsilcileri ile; gereksinimi karşılayacak yeterlikte bir sözleşmeyi Dışişleri Bakanlığı'nun müzakere etmesine şu an müsaade edildiği ifade edilmekte ve maddeler halinde müzakerede ele alınan şartlar sıralanmaktadır¹⁰⁰.

Ayrıca Başkan Wilson'un Osmanlı hükümetine gönderdiği sert notayı da ortaya koyan¹⁰¹ bu yazı, Near East Relief¹⁰² sisteminden ve Ermenistan'ın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi ile türdeş organizasyonlardan yararlanılabileceği; kamuoyunun harekete geçirilerek bunun, olayın yürütülmesi amacıyla tahsisatlar yapması için Kongre'ye yöneltebileceği değerlendirmelerini yapmaktadır¹⁰³.

Ermeni mandasının kabulü konusunda Kongresel faaliyetlerle ilgili olarak önemli bir gelişmenin yine 30 Mayıs tarihinde gazetede kendini gösterdiği görülmektedir. Haber, Dış İlişkiler Komitesi'nde mandanın reddedilmesi yönünde hazırlanan önerenin önceki gün, yani 29 Mayıs'ta Senato'ya getirildiğinde, Başkan'ın önerisinin hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratlar tarafından ağır şekilde eleştirildiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte Demokrat kanattan Senatör Hitchcock tarafından, Ermenistan'ın ekonomik inşasında Amerikan yardımını artıran bir hüküm ilave edilerek, önergeyi yumuşatmak için bir teklif getirilmiş; bu öneri, Amerikalı ve Ermenilerden oluşan bir ortak komisyonun 50 milyon dolarlık bir tahvili idare etmek için yetkilendirilmesi, buradan doğacak gelirin ise demiryolları, tarım teçhizatları ve bir Ermeni banka sisteminin kurulmasına katkı sağlaması koşulunu öngörmüştür. Dış İlişkiler Komitesi tarafından bildirildiği şekliyle önerenin Ermeni halkında hayal kırıklığı yaratacağını dile getiren Senatör

⁹⁸ Aynı haber; 30 Mayıs 1920, "Ermenistan'ın Geçmişinde..."

⁹⁹ 30 Mayıs 1920, "Mandasız Ermenistan İçin", *The New York Times*, Magazine Features, s. XX16. (New York, 25 Mayıs-Henry W. Jessup tarafından).

¹⁰⁰ Maddeleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: "Bir kısım silah, cephane, demiryolu, para ve krediyi içeren malzemeler gönderilecek; Türk Hükümeti'nin iyi niyetinden ümit kesiliyor. Birleşik Devletler Ermenileri desteklemek istiyor; Sınırlar konusunda hakemliği kabul etmiş olan Başkan, parçaları bir araya getirmek için gecikmeden faaliyete geçmeli; Eğitim vermek ve Ermeni ordusunu geliştirmek için yeteri kadar subay gönderilecek ve yüksek subaylar kadrosu sağlanacak; Ermeni ordusuna katılacak Amerika'daki Ermenilerin ulaşım ihtiyacı karşılanacak;...". Bk., Aynı haber; 30 Mayıs 1920, "Mandasız Ermenistan..."

¹⁰¹ Bu nota gazetede şu şekilde yer almıştır:

"Ermenistan Cumhuriyeti'nin bölgesel sınırları belirleninceye ve onun nihai sahası Yüksek Konsey tarafından belirlenen hakem tarafından tayin edilinceye kadar bu hükümet; Cumhuriyetin bir dostu olması durumunda yakın alaka ile karşılanacak; yetki alanının herhangi bir sahasında bulunan uyruklarına dostluğa yakışmayan herhangi bir saldırgan davranış durumunda... Türk hükümetinin makamı işgal edilecek" Bk., Aynı haber; 30 Mayıs 1920, "Mandasız Ermenistan..."

¹⁰² Bu kuruluş, 1915'te "The American Committee for Syrian and Armenian Relief" adıyla çalışmalara başlamış, "Near East Relief" (Yakın Doğu Yardım Heyeti/ Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti) adıyla Türkiye'ye geldiği 1919'dan, geri çekildiği 1923'e kadar yardım işlerine yaklaşık 40 milyon dolar harcamıştır. Yakın Doğu'da misyonerlik faaliyetleri de yürütmüş ve Amerikan çıkarlarına hizmet etmeye çalışmıştır. Bk., Ayıştığı, age., s. 5 ve 112.

¹⁰³ Aynı haber; 30 Mayıs 1920, "Mandasız Ermenistan..."

Hitchcock'un bu teklifi Cumhuriyetçilerce de müzakereye değer görülmesi, ancak oylama konusunda bir mutabakat sağlanamadığından, ertesi güne ertelenmesi hususunda anlaşılmıştır¹⁰⁴.

Buna karşı Cumhuriyetçi lider Lodge, Ermenistan'a yardım için önerilerin, grubu tarafından büyük sempatiyle kabul edilmekte olduğunu beyan ederken; Hitchcock dahil pek çok Demokrat Senatör de Başkan'ın manda teklifini onaylamadıklarını belirtmişlerdir. Bir eleştiri olarak Senatör Jones'in, aslında komitenin yazılmış bir raporu bulunmadığına¹⁰⁵ dikkat çekmesi üzerine ise Senatör Lodge'nin; meselenin aylardır görüşülmekte olduğu ve resmi bir raporun bulunmamasının sadece zaman eksikliği ve mandanın reddedilmesi konusundaki sebeplerin bir çocuğun bile anlayabileceği açıklıkta olduğu karşılığını verdiğini haber ilave etmiştir¹⁰⁶.

Söz konusu haberin sonunda Georgia'dan Demokrat Senatör Smith'in manda kabulüne karşı çıkarak; "Böyle bir amaç için halkın parasını kullanmaya Kongre'nin anayasal yetkisi olmadığı ve Ermenistan'ın komşularının durumları bilinmeden mandanın kabulünün Ermenileri öncekinden daha kötü bir duruma sevk edeceği" şeklinde ortaya koyduğu sözler, sadece Cumhuriyetçiler değil, pek çok Demokratın da mandaya karşıtlıklarını göstermesi bakımından burada zikredilmelidir¹⁰⁷.

Manda konusunun Senato'da karara bağlanması öncesi 31 Mayıs Pazartesi günü gazetede yayınlanan haberlere bakılırsa, bir haftadan beri süregelen haberlerde olduğu gibi, bu konuda kesin olan akbetin yeniden ve son kez deklare edildiği görülecektir. Gazetede bugün yayınlanan bir editoryal yazının, Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Porter'in, Ermenistan ya da diğer yabancı ülkelere Amerikan askeri göndermenin saçmalığını dile getirerek, bunu yapmaktansa Meksika konusunda fedakârlık gösterilmesini öneren görüşlerini yansıttığı ve şu çarpıcı soruyu gündeme getirerek irdelediği göze çarpmaktadır: "*Mandanın imkânsızlığının aşikâr olması bir yana, acaba Ermenistan için neler yapılabilir?*"¹⁰⁸.

Söz konusu yazı bu soruya özetle, ülkedeki Ermeni dostlarının önerileri olarak belirttiği şu cevapları vermektedir: "*Hükümet, Ermenistan'a yaklaşık 50.000 askerlik donanım ve silahlar satabilir, kaldı ki Amerika'da Ermenistan için gönüllü asker olmak isteyen Ermenilere izin verilmişti ve Ermenistan'dakiler yeterli silahlara sahip olursa iyi askerlik yapabilirler; Erivan'a malzemeler gönderilebilir; Batum'daki demiryolu hala onarımda ve denizin kontrolü güvenli dağıtımı sağlayabilir; kısmen Amerika'dan zirai dona-*

¹⁰⁴ 30 Mayıs 1920; "Komite Ermenistan İçin Borç Vermemiz Planını Öneriyor"; *The New York Times*, s. 1. (Washington, 29 Mayıs).

¹⁰⁵ Önerge hazırlanırken, Harbord Raporu'nda yer alan olumsuzluklara dayalı olarak çeşitli temel itirazları dile getiren tartışmalar yaşandı ise de, Senato'da kararlaştırılacak eylem için rapor halinde resmi nedenler ileri sürülmemişti. Bk., Phillip Marshall Brown, "*The Mandate Over Armenia*", *The American Journal of International Law*, Vol.14, No. 3, July 1920, s. 396.

¹⁰⁶ Aynı haber; 30 Mayıs 1920; "Komite Ermenistan İçin...".

¹⁰⁷ Aynı haber; 30 Mayıs 1920; "Komite Ermenistan İçin...".

¹⁰⁸ 31 Mayıs 1920, "Ermenistan İçin Ne Yapılabilir?", *The New York Times*, s. 10.

numlar ve makinalar satın almak, kısmen de bir Ermeni para biriminin temelini oluşturmak için, bir Ermeni-Amerikan komisyonunca idare edilecek olan 75 milyon dolarlık bir Ermeni kredisi için Amerika'da yardımlar toplanmalı; Amerikan finansal ve idari uzmanları Ermeni hükümeti için ödünç verilmeli ve bir kısım Amerikan subayı Ermeni ordusunun organizasyonuna yardım için görevlendirilmeli."¹⁰⁹.

Yine 31 Mayıs tarihli bir diğer haberin, Ermenistan'ın bağımsızlığının ikinci yıldönümünü kutlamak için Ermeni Tümgeneralı Newton Khan başkanlığında yapılan bir kilise halk toplantısında yer alan eski Amerikan büyükelçisi ve Ermenistanın Bağımsızlığı için Amerikan Komitesi lideri James W. Gerard'ın görüşleri ve tavsiyelerini ön plana çıkardığı görülmektedir. Kongreye sunduğu tavsiye mektubunun Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından reddedilmesine rağmen Başkan'ın çeşitli yollarla Ermenistan'a yardım sağlayabileceğini düşünen Gerard konuşmasında; Ermenistan'ın Amerika'dan özellikle ekonomik ve moral destek istediğini, 50 ila 100 milyon dolar arasında borç almayı arzuladığını ve ordusu için malzeme ile cephane talep ettiğini dile getirmektedir. Birleşik Devletler'in Liberia'da uyguladığı gibi, Başkan'ın Ermenistan'ı Amerikan koruması altına alabileceği, ya da 1912'de Şili'de yapıldığı gibi, Başkan'ın Ermenistan Cumhuriyeti'ne danışman olarak pek çok yetkiliyi gönderebileceğini salık vermektedir¹¹⁰.

Dünya Savaşı'nda Ermenistan uğruna savaşan insanlar olmasa idi Kafkaslar'da Türklerin Rusları yenilgiye uğratacaklarına dikkat çeken Gerard, konuşmasını şu çarpıcı ifadelerle sonlandırmaktadır¹¹¹:

"Bağımsız bir Ermenistan olmazsa, Türkler mantıksal kanaatlerini Turancılık akımı aracılığıyla sürdürecekler. Sonra da Avrupa ve Amerika'yı haçın mı yoksa hilâlin mi dünyanın hâkimi olacağıнын kararının belirleneceği bir savaşa sürükleyeceklerdir."

O sırada Washington'da bulunan ve aynı toplantıda yer alan Ermenistan Hükümeti Bakanı Dr. Garo Pastermajian da; Ermenistan'ın Amerika'dan ordu istemediğini, sadece yeni ülkelerini savunmak ve bağımsızlıklarını sürdürmek için silah, cephane ve para yardımına ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir¹¹².

Gazete haberinden de anlaşıldığı üzere, manda konusunun Amerikan Kongresi'nde görüşüldüğü evrede Amerika'da bazı kişi ve gruplar; manda üstlenilmesi ve Ermenistan'ın desteklenebilmesi yolunda çeşitli girişimlerde bulunmakta ve gayretler ortaya koymaktadırlar. Ancak tarihî şartlar, bu türden gayretlerin Kongre üyelerinin kanaatlerini etkileyebilecek ve Birleşik Devletleri Ermenistan bölgesinde etkin konuma taşıyabilecek bir yönelişin oluşmasına engel teşkil etmektedir.

Gazetede yayınlanan haberlerden takip edilebildiği kadıyla, Başkan'ın manda önerisi henüz Senato'da bir oylamaya tabi tutulmadan önce bile Ermeni mandasının kabul edilmeyeceği yönündeki kanı oldukça yaygındır. Senato Dış İlişkiler

¹⁰⁹ Aynı haber; 31 Mayıs 1920, "Ermenistan İçin...".

¹¹⁰ 31 Mayıs 1920; "Gerard Wilson'un Ermenistan'a Yardım Edebileceğini Söylüyor", *The New York Times*, Business & Finance, s. 18.

¹¹¹ Aynı haber; 31 Mayıs, 1920, "Gerard Wilson'un Ermenistan'a Yardım...".

¹¹² Aynı haber; 31 Mayıs, 1920, "Gerard Wilson'un Ermenistan'a Yardım...".

Komitesi'nin mandanın reddedilmesi doğrultusundaki görüşünün ortaya konması ardından da, gazeteye yansıyan haberlerde, mandanın kabul edilip edilmemesinden ziyade Ermenistan'ın başka hangi yollardan desteklenebileceği konusundaki arayışlar ön plana çıkmaktadır. Bütün bunların akabinde Senato'nun 1 Haziran 1920'de manda konusunda alacağı karar ise, aslında bilinen ve aşikâr olanın ilanından öte bir anlam ifade etmeyecektir.

III. REDDEDİLİŞ VE KAPANIŞ: ERMENİ MANDASININ SENATO'DA REDDİ İLE AMERİKAN KONGRESİ'NİN KAPANIŞI ARALIĞINDAKİ GELİŞMELER

Birleşik Devletler Senatosu, Başkan Wilson'un Kongre'ye 24 Mayıs 1920 tarihinde sunduğu mesajında, Ermenistan üzerinde bir manda kabulü için talep ettiği idari yetkiyi, 1 Haziran 1920 günü görüşerek karara bağlamıştır. Senato'nun bu oturumunun yapıldığı gün The New York Times gazetesinin bir önceki gün, 31 Mayıs'ta Washington'da yaşanan gelişmeleri sütunlarına taşıyarak okurlarına sunduğu görülmektedir. Bu konuda, Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından hazırlanan Ermenistan üzerinde bir manda yetkilendirmesini reddeden önerenin, sağlam bir çoğunluk tarafından benimsenecek vaziyette 1 Haziran'da Senato'da bir oylamaya getirileceği duyurulmaktadır. Karar konusunda yazılı mutabakatın 1 Haziran günü saat 4'ü geçmeyeceği ve her Senatör için konuşmanın 45 dakika ile sınırlanacağını müttefikten kabul edildiğini dile getiren gazete, pek az Senatörün konuşma talep ettiğini ve tartışmaların çoğunun; Ermenistan adına bir ekonomik iyileştirme programı düzenlemek için bir karma komisyon öngören, Dış İlişkiler Komitesi'nin kıdemli Demokrati Hitchcock'un sunduğu değişiklik önergesi etrafında gerçekleşeceği benzediğini vurgulamaktadır¹¹³.

Gazetede bu gelişmeleri yansıtan söz konusu haber ayrıca, manda münakaşası liderler tarafından artık bir kenara konulmuş olsa da, konu hakkında tek geniş konuşmanın Demokrat Senatör Reed tarafından yapıldığını duyurmaktadır. Manda önerisini “*şu yeni çılgınlık*” olarak tarif eden Senatör Reed'in bu geniş konuşmasında: “*Oraya Harbord Askeri Komisyonu'nun önerdiği gibi 60.000 asker göndermek, onların katledilmesi anlamına gelecek*” şeklinde dikkat çekici bir değerlendirme de yaptığı görülmektedir¹¹⁴. Senato'da Cumhuriyetçi kanat Başkan'ın önerisine zaten karşı çıkarken, Başkan'ın kendi partisinden bir Senatörden gelen bu çarpıcı değerlendirme, aslında yapılacak karar oylamasının akabetini de önceden haber verir gibidir.

Kaldı ki, gazetenin aynı günkü nüshasında yer alan bir başka sayfadaki haber, sanki senatörün konuşmasındaki haklılığı deklare edercesine, Ermenistan'ın içinde bulunduğu zor şartları gözler önüne sermektedir. Haber, “*Türk demliği kaynu-*

¹¹³ 1 Haziran 1920; “Senato Ermenistan'ı Bugün Oyluyor”, *The New York Times*, s. 1. (Washington, 31 Mayıs)

¹¹⁴ Aynı haber, 1 Haziran 1920, “Senato Ermenistan'ı...”.

yor” vurgusuyla; Ermenistan’ın, Mustafa Kemal’in Türk Milliyetçileri, Azeriler ve Kürtlerin atak teşebbüsleriyle karşı karşıya bulunduğunu dile getirmekte, yaklaşan saldırıları önlemek için cephane arayışında olduğunu duyurmaktadır¹¹⁵. Yani senatörün bölgeye asker gönderilmesine neden karşı olduğunun bir nevi açıklamasını yapmaktadır.

Birleşik Devletler Senatosu’nda mandanın reddedilişi, The New York Times gazetesinin 2 Haziran 1920 tarihli nüshasında oldukça kapsamlı bir haber metni halinde yayınlanmıştır. Haber, manda için Kongresel yetki isteğini Cumhuriyetçi liderler tarafından tasarlanan haliyle “saygılı bir şekilde geri çeviren” önerenin 23’e 52 oy ile kabul edildiğini duyurmaktadır. Önerenin, son kabul yoklamasında blok halinde 39 Cumhuriyetçi ile 13 Demokrat Senatör olumlu oy kullanırken, 23 Demokrat ise kararın kabulüne karşı çıkmışlardır¹¹⁶. Wilson’un başvurusunu reddeden bu kararın, Temsilciler Meclisi’ne 2 Haziran Çarşamba günü gönderileceğini ve oradaki liderlerin de bir değişiklik yapmadan perşembe günü bu kararı benimsemeyi planladıklarını da söz konusu haber ilave etmektedir¹¹⁷.

Görülmektedir ki, Başkan’ın manda konusundaki yetki talebinin reddedilmesini öngören Senato Dış İlişkiler Komitesi’nin hazırladığı öneri, sadece Senato’daki Cumhuriyetçi senatörler tarafından değil, Demokratlar tarafından da desteklenmiştir. Kararı oturuma iştirak eden 39 Cumhuriyetçi Senatör blok halinde desteklerken, 3 uzlaşmaz ve diğer 10 Demokrat da onlara katılmışlardır¹¹⁸. Bu durum, Demokrat Başkan’a rağmen Senato’daki Cumhuriyetçi gücün etkinliğini gösterdiği gibi, Demokratların dönem içerisinde yaşadıkları bölünme ve etkisizliğin bir örneğini sunması bakımından da dikkat çekicidir. Başkan Wilson’un talebine kendi partisinden pek çok senatörün karşı çıkması ise, manda konusunda Demokratların da tamamen ikna olmadıklarının göstergesi olsa gerektir.

Gazetenin aynı haberde verdiği bilgilere bakılırsa, gün içinde yapılan müzakerelerde Demokrat Senato liderleri kararın ertelenmesini istemişler, çeşitli değişiklik tasarıları ile alternatif öneriler getirmişler ve çalışma dönemi son bulmak üzere olan Kongre’nin, Aralık ayında başlayacak bir sonraki oturumuna kadar konunun

¹¹⁵ 1 Haziran 1920; “Ermenistan Üç Taraftan Tehdit Altında- Yaklaşan Saldırıları Karşılıklı Cephane ve Malzeme İçin Fransa’ya Müracaat Ediliyor”, *The New York Times*, s. 4. (Paris, 31 Mayıs- Edwin L. James tarafından).

¹¹⁶ 2 Haziran 1920; “Senato 23’e 52 Oyla Mandayı Reddediyor”, *The New York Times*, s. 1. (Washington, 1 Haziran). Senato’da görüşülen önerenin kararlaştırılışının isim yoklaması haberde şu şekilde verilmiştir:

Kararın lehinde olanlar - 52 Senatör:

Cumhuriyetçilerden 39 Senatör: Ball, Borah, Brandegee, Calder, Capper, Colt, Curtis, Dillingham, Edge, Elkins, Fall, Fernald, France, Frelinghuysen, Hale, Harding, Jones (Wash.), Kenyon, Keyes, Knox, Lenroot, Lodge, McCormick, McCumber, Mclean, McNary, Nelson, New, Norris, Page, Phipps, Poindexter, Smoot, Spencer, Sterling, Sutherland, Townsend, Wadsworth, Watson.

Demokratlardan 13 Senatör: Beckham, Chamberlain, Dial, Gerry, Harris, Myers, Nugent, Pomerene, Reed, Shields, Smith (Ga.), Thomas, Walsh (Mass.).

Kararın aleyhinde olanlar - 23 Senatör:

Cumhuriyetçilerden: Hiç kimse

Demokratlardan 23 Senatör: Ashurst, Gay, Harrison, Henderson, Hitchcock, Kendrick, King, Mckellar, Phelan, Pittman, Ransdell, Robinson, Sheppard, Simmons, Smith (Ariz), Smith (Md.), Smith (S. C.), Stanley, Trammell, Underwood, Walsh (Mon.), Williams, Wolcott.

¹¹⁷ Aynı haber; 2 Haziran 1920, “Senato 23’e 52 Oyla...”.

¹¹⁸ Cooper, age., s. 380.

üstesinden gelmeyi boşuna denemişlerdir. Bu çabalardan biri olarak, önerenin düzeltilip Kongre'den istenen manda yetkisinin verilmesi için ortaya konan bir çalışmada sadece 12 Senatör olumlu oy kullanmış, 39 Cumhuriyetçi ile birlikte 23 Demokrat da bu harekete karşı gelmiştir¹¹⁹.

Önergeyi bir başka savuşturma çabası olarak, Dış İlişkiler Komitesi'nin aldığı kararı "Merkezi Güçlerle barış anlaşmasının onaylanmasından sonra" ifadesiyle belirtilen bir yönergeyle Komite'ye geri göndermek için yapılan bir teklif, neredeyse tüm Demokratların desteğini sağlamış ama 34'e 43 kaybetmiştir. Bu konuda mücadele yürüten Alabama'lı Demokrat lider Underwood; barışın detayları tasarlanuncaya kadar mandayı kabul ya da reddetmenin uygunsuz olacağını, Milletler Cemiyeti'ne katılıp katılmayacağına nihaî kararını verinceye kadar, ulusun böyle bir yükümlülük üstlenilmesine uygun bir karar veremeyeceğini savunmuştur¹²⁰.

Haberde, Montanalı Senatör Walsh ve diğer pek çok Demokratın bir eleştiri olarak, Dış İlişkiler Komitesi'nin önergeyi aceleyle hazırladığı ve tasarlanan mandanın kapsamıyla alakalı birçok sorunun cevaplanmadığını dile getirmesine karşın, Cumhuriyetçi Lider Lodge'nin, alt komitenin gereken incelemeleri yaptığını savunarak şu karşılığı verdiği görülmektedir:¹²¹

"Ben bu ülkenin dünyaya, Ermeni halkını desteklemediği izlenimi vermesini arzu etmiyorum. Onlar cesur insanlar ve yardımı hak ettiklerini düşünüyorum. Fakat Birleşik Devletleri bu olaya bulaştırmadan onlara yardım edebilmenin pek çok yolu vardır."

Yine Demokratların bir karşı hamlesi olarak, Senatör Hitchcock'un sunduğu karar değişikliği teklifinin de bu habere yansıdığı görülmektedir. Hitchcock'un, ekonomik olarak Ermeni Cumhuriyeti'ni rehabilite etmek adına Ermeni-Amerikan Ortak Komisyonu sağlayan ve kendisi için Senato'ya gelen önergeyi kabul edilebilir yapacağını söylediği bu değişiklik teklifi, iki Cumhuriyetçi Senatörün desteğine rağmen 34'e 43 oyla reddedilmiştir. Ayrıca bir başka hamle olarak, Utah'lı Demokrat Senatör King tarafından kararın yerine geçmesi için hazırlanan; Ermenistan'da tam koruma adına büyük güçler tarafından uluslar arası müzakereler yapılmasına yetki verilmesini isteyen bir yedek öneri de 28'e 46 oyla reddedilmiştir. Nevada'lı Demokrat Senatör Pittman'ın sunduğu, "askeri güçler yerleştirilmeksizin Ermenistan'a idari kılavuzluk yapması için Başkan'a yetki tanınması" nı öngören bir diğer yedek çözüm ise üzerinde oylama yapılmadan yenilgiye uğramıştır¹²².

Senato'da gün boyu süren müzakereleri yansıtan bu ayrıntılı haberin önemli bir detayı olarak karşımıza bir de Cumhuriyetçi kanattan yapılan karşıt önerge hamlesi çıkmaktadır. Connecticut'lı Cumhuriyetçi Senatör Brandegee tarafından, mandanın kabulü konusunda Başkan'ın yetkilendirilmesi için kararın değiştirilmesi yönünde verilen bu önerge aslında biraz da Demokratların mandaya karşıt-

¹¹⁹ Aynı haber; 2 Haziran 1920, "Senato 23'e 52 Oyla...".

¹²⁰ Aynı haber; 2 Haziran 1920, "Senato 23'e 52 Oyla...".

¹²¹ Aynı haber; 2 Haziran 1920, "Senato 23'e 52 Oyla...".

¹²² Aynı haber; 2 Haziran 1920, "Senato 23'e 52 Oyla...".

liklarını gözler önüne serme çabası olsa gerektir. Zira Brandegee bu önergesini sunarken, onun lehinde oy kullanılmasını beklemediğini ancak sadece mandanın reddini Demokratlar üzerinde kayda geçirmek istediğini belirtmiştir. Bu kanun değişikliği lehinde 12 Senatörün oy vermesine karşılık, Demokrat lider Underwood'un da olumsuz yönde oy kullananlar arasında olduğu görülmektedir¹²³.

Manda konusunda Senato'da ortaya konulan bütün bu tartışma ve girişimler göstermektedir ki, Cumhuriyetçi Senatörler manda karşıtlığında kesin bir tutum sergilemişler, Demokratlar ise Başkan'ın talebi yanında bütünüyle yer almamışlardır. Aslına bakılırsa, manda konusunda Wilson'un siyasi tutumunun çok aktif olmadığı da bir gerçektir¹²⁴.

Gazetede mandanın reddedilişi ile ilgili yukarıdaki gelişmeleri ortaya koyan haberin yayınlanmasının ertesi günü 3 Haziran'da, Washington'da bir önceki gün yaşanan gelişmeleri yansıtan bir haberin okurlara sunulduğu görülmektedir. "*Ermenistan Konusunda Bugün Temsilciler Meclisi Faaliyeti Planlanıyor*" başlığıyla sunulan bu haberin alt başlıkları; Meclis Dış İlişkiler Komitesi'ndeki Cumhuriyetçilerin Senato çözümünü kabul ettirme niyeti taşıdıkları, Demokratların ise gecikmeye neden oldukları bilgilerini vermektedir. Mecliste 2 Haziran günü yaşanan gelişmeleri gözler önüne seren haberin detaylarına bakılacak olursa, Başkan'ın önerisini reddeden Senato kararının 3 Haziran'da Meclis'te de karara bağlanması için Cumhuriyetçi Meclis liderleri tarafından bugün planlar yapılmıştır. Ancak söz konusu faaliyet, Senato kararının lehindeki resmi raporu engelleyen Dış İlişkiler Komitesi'ndeki Demokratlar tarafından bloke edilmiştir. Meclis Komite'sinin rütbeli Demokrati Virginia'lı Temsilci Flood'un, Komite'nin yetkileri konusunda gündeme getirdiği kibar bir manevrası sonucu, Komite Başkanı Porter onu desteklemiş ve Komite'nin ertesi gün toplanacağı, meclis faaliyetinin de bunun ardından hemen devam edeceğini duyurmuştur¹²⁵.

Söz konusu haberde, Temsilciler Meclisi Komitesi'ndeki Demokratlar, Senato aslında bir manda ihtimalini tamamen bitirdiğinden, Senato'nunkinin aynısı olan Temsilciler Meclisi faaliyetinin bütünüyle gereksiz olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte Cumhuriyetçiler, Meclisin Senato ile aynı fikirde olması gerektiği ve kararın dışarıya duyurulması lüzumunda ısrar etmişlerdir¹²⁶.

Ermeni mandası konusunda Washington'da 3 Haziran günü meydana gelen gelişmelerin, Temsilciler Meclisi faaliyetinde yeni boyutlar ortaya çıkardığı da görülmektedir. Gazeteye 4 Haziran'da yansıtacak olan bu gelişmelere bakılacak

¹²³ Aynı haber; 2 Haziran 1920, "Senato 23'e 52 Oyla...".

¹²⁴ Weems'in eserinde bu konu özetle şu şekilde dile getirilmektedir: "Başkan manda konusunda kamuoyunu etkilemek için ulusal bir kampanya organize etmemiş, Harbord Raporu'nun tavsiyelerini ve çeşitli olumlu argümanları Kongre'ye mesajında doğrudan sunmamıştır. Kongre'ye partizan olmayan bir yaklaşımı denemediği gibi, kendisi de belirsiz ve kararsızdır. Öyle ki, Kongre'ye mesajı muhalefet için, Onun kabiliyetsizliği ve savunmasızlığının bir örneği gibi görünmüştür." Bk., Weems, age, s. 304.

¹²⁵ 3 Haziran 1920; "Ermenistan Konusunda Bugün Temsilciler Meclisi Faaliyeti Planlanıyor", *The New York Times*, Real Estate, s. 32. (Washington, 2 Haziran).

¹²⁶ Aynı haber; 3 Haziran 1920, "Ermenistan Konusunda Bugün...".

olursa, bugün Temsilciler Meclisi Cumhuriyetçileri, Senato kararı konusundaki nihai hareketi çabuklaştırmak için yolu açmışlardır. Meclis Dış İlişkiler Komitesi'ndeki Cumhuriyetçi çoğunluk, kabul edilmiş olan davranış bir tavsiye kararıyla değiştirilmeden Senato kararına uyulmasını talep etmiş; Komite'deki Demokratlar ise, karar hakkında Temsilciler Meclisi faaliyetlerine bugün tekrar boş yere karşı çıkmışlardır. Senato kararı kesin olduğundan, aslında bunun hiç de gerekli olmadığını ilan etmişlerdir. Demokratlar tarafından; *"Kongre, Merkezi Güçlerle barış anlaşmaları onaylanana kadar, Ermenistan üzerinde bir manda kabul etmek için idari yetki vermenin makul olmadığına inanıyor"* şeklinde; Başkan'ın teklifini Kongre'nin reddedememesini sağlamaya yönelik, Senato kararında bir değiştirme teklif edilmiş, fakat bu yine reddedilmiştir. Komite toplantısına iştirak eden bazı Demokratlar, Senato kararının lehindeki takrire karşı oy vermişler ve nihayet yenilgileri ardından da Senato kararının Temsilciler Meclisi tarafından olumlu görülmesine karşı bir azınlık bildirisi sunacaklarını belirtmişlerdir¹²⁷.

Gelinen noktada gazete 5 Haziran tarihinde, aynı günün sabahı yaşanan gelişmeleri şu şekilde sütunlarına taşımıştır¹²⁸:

"Temsilciler Medisi'ndeki Cumhuriyetçi liderler bu sabah, Ermenistan üzerinde bir mandayı kabul için Başkan'ın yetkilendirilmesini onaylamayı reddeden Senato kararının, Kongrenin tatile girmesi öncesi gündeme gelmemesi yönündeki kararlarını değiştirdiler. Ve Dış İlişkiler Komitesi'nin Başkanı Porter, gün içinde çözümün oylanmış olacağını bildirdi."

Bu haberin devamında gazete, daha önceki gün Demokratların vereceklerini bildirdikleri azınlık tavrının de 4 Haziran'da Meclise sunulduğu bilgisini vermektedir. Temsilciler Flood, Linthicum ve Stedman'ın imzaladığı bu bildiri; Manda talebindeki fazla aceleci faaliyete karşı ortaya konan Senato kararının, Başkan Wilson'a yönelik kasti ve haksız bir aşağılama olduğunu belirtmektedir¹²⁹.

Gazetenin oldukça uzun bir metin halinde bir kısmını okurlarına sunduğu bu azınlık bildirisi; bazı dikkat çekici nüanslar ortaya koyduğu için burada birkaç satırla üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bildiri; Ermeni mandasını reddeden uyuşma kararının (concurrent resolution), sadece Wilson'un yetkisini kısıtlamadığını, aynı zamanda barış ve medeniyet için önemli olan bir meselenin içine politik partizanlık ruhunu yerleştirdiği ve Başkan'ı küçük düşürücü bir hareket oluşturduğunu dile getirmektedir¹³⁰.

¹²⁷ 4 Haziran 1920; "Temsilciler Meclisi Ermeni Mandasını Reddetmeye Davet Ediliyor", *The New York Times*, s. 15. (Washington, 3 Haziran).

¹²⁸ 5 Haziran 1920; "Meclis Liderleri Ermenistan Konusunda Harekete Geçmeye Karar Verdi", *The New York Times*, s. 9. (Washington, 5 Haziran).

¹²⁹ Aynı haber; 5 Haziran 1920, "Meclis Liderleri Ermenistan Konusunda..."

¹³⁰ Aynı haber; 5 Haziran 1920, "Meclis Liderleri Ermenistan Konusunda..."

Manda teklifinin Kongre'ye getirilmesi öncesinde Cumhuriyetçi kanatta Başkan Wilson'un politikaları ve bizzat şahsına karşı oldukça katı bir tavrın oluşmuş olduğu görülmektedir. Öyle ki, Milletler Cemiyeti Misakı'nın Mart 1920'de reddedilmesi evresinde, Senato'da misakin kusurlarını ortaya koymak ve Başkan'ın önemli kararları alırken yardımcılarına danışmadığını ispatlamak amacıyla Senato Komisyonu soruşturma açmış, altmışa yakın tanık dahi dinlenmiştir. Bk., Sarıca, age, s. 117.

Manda yönetiminin Ermenistan'a yönelik olumlu etkiler yapacağı ve Amerikan halkının itibarını artıracığını vurgulayan bildiri, mandaya karşıtlığın Harbord Raporu'ndan kaynaklanan yanlış kanılara dayandığına dikkat çekmektedir. Bildiriye göre Harbord Raporu, Transkafkasya ve Suriye'nin dışında Filistin, Mezopotamya, Hicaz ve Trakya'yı içeren tüm Osmanlı İmparatorluğu kapsamında yaklaşık 343.000 mil kareyi göz önüne alan bir bakış inşa etmiştir. Manda tasarlanan Ermenistan ise 20.000 mil karelik şu anki Ermeni Devleti'nin kontrolü altındaki bölge ile Türk Anlaşması'yla bırakılacak Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon vilayetlerinin oluşturduğu 36.000 mil kareyi kapsamaktadır¹³¹.

Demokratların ortaya koyduğu azınlık bildirisinde de görülmektedir ki, Harbord Raporu, mandanın reddedilmesi kararının oluşumunda merkezî bir konum sergilemiş ve en etkin gerekçe olmuştur. Demokratların bildirilerinde, Harbord Raporu'nun geniş bir manda tasarımıyla hesaplar ortaya koyduğu ve bunun gerekçe gösterilerek Ermeni mandasının reddinin doğru olmadığı yönündeki eleştirileri gerçekçidir. Ancak kanaatimize göre Harbord Raporu, mandanın reddedilmesi tutumunu oluşturan temel faktör değil, pek çok farklı nedenle oluşmuş bir tavrın aradığı gerekçedir. Grabill eserinde mandanın reddedilmesi sürecini ve gerekçelerini değerlendirirken, özetle şu çarpıcı ifadeleri kullanmaktadır¹³²:

"Senato'daki tartışmalar gösterdi ki, pek çok Senatör Harbord Raporu'nu okumamıştı. Neredeyse hiç kimse, onun bir Ermeni mandası değil, Anadolu ve Kafkasları bir mandada birleştirmeyi göz önünde tuttuğunu dikkate almamıştı. Pek çok Senatör raporun elverişsiz yönlerini topladı ve izolasyonizm, onun elverişli tavsiyelerini kimsenin dikkate almadığını gösterdi. Manda karşıtı ifadeler; Monreo Doktrini'nin parçalanması korkusunu, yasanın çiğnenmesi korkusunu, Türkiye ile savaş korkusunu, Bolşevizm korkusunu, finansal harcamaya korkusunu içeriyordu."

Demokratların gazete haberinde konu olan azınlık bildirisinin, Türk Anlaşması'nın oluşturduğu şartları sıralayarak, bunun mandayı oldukça kolaylaştıracağını vurgulayıp, şu çarpıcı öngörüyle ortaya koyduğu da görülmektedir:¹³³

"Kongrenin onayına sunulan manda teklifi, Harbord Raporu'nun gösterme eğiliminde olduğu büyük giderlere girileceği anlamına gelmiyor. Ermenistan'ı genişletecek olan askeri destek, iddia edildiği gibi böylesi ürktücü olmayacak. Aksine, Ermenistan'daki bir miktar Amerikan askerinin varlığı ve Amerikan bayrağının orada gösterilmesi, şüphesiz Ermenistan'ın komşuları üzerinde sınırlayıcı etki yaratacak ve herhangi bir savaşın olmasını önleyecek."

Burada şu husus vurgulanmalıdır ki, aslında İngilizler de bu deklarasyonda ortaya konduğu gibi, aynı yönde düşünmüşler ve bir süre, az bir askerle fazlaca bir etkinliği bölgede oluşturabileceklerini tasarlamışlardır. Ancak Mustafa Kemal

¹³¹ Aynı haber; 5 Haziran 1920, "Meclis Liderleri Ermenistan Konusunda...".

¹³² Grabill, age., s. 245.

¹³³ Aynı haber; 5 Haziran 1920, "Meclis Liderleri Ermenistan Konusunda...".

öncülüğündeki Türk gücü ve Rusya'daki Bolşevik yükselişi bu tür tasarıları bir müddet sonra daha gerçekçi olmaya yöneltecektir¹³⁴.

Amerika'da tüm bu olup bitişler yaşanırken, 5 Haziran günü gazetede dikkat çeken bir haberin de, manda muhatabı Ermenistan'da yaşanan bir yeni gelişmeyi duyurduğu görülmektedir. Habere göre Ermenistan'da bu sırada bir kabine değişikliği yaşanmaktadır ve Ermeni Cumhuriyeti'nin Başbakanı Alexander Khatissian'ın yerine, barış konferansında Ermeni delegasyonunun bir üyesi olan Dr. Chandjian geçmiştir¹³⁵.

Nihayet 6 Haziran Pazar günü gazetenin yayınladığı bir haber, Washington'da süregelen gelişmeleri tamamlamıştır. Haber, 5 Haziran Cumartesi günü öğleden sonra, Birleşik Devletler 66. Kongresinin, ikinci dönem faaliyetlerini tamamlayarak sona erdiğini ve 6 Aralık'a kadar tekrar toplanmayacağını ilan etmiştir¹³⁶.

Haber, Cumhuriyetçi liderlerin, Başkan Wilson'un Ermenistan üzerinde bir manda kabulü için yetki isteyen talebini reddeden Senato kararı hakkında bir Temsilciler Meclisi oylaması isteyen planlarını terk ettiklerini duyurmaktadır. Zira karar zaten Senato tarafından çoktan benimsenmiştir. Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Stephen G. Porter da, resmi bir beyanıyla; Temsilciler Meclisi'nin Demokrat üyelerinin, kararın tamamlanmış olan diğer pek çok konunun da muamelelerini engellemiş olduklarını dile getirerek¹³⁷, konuya son noktayı koymuştur.

Kongrenin kapanması ardından da bütün Demokrat ve Cumhuriyetçi Senatörler ve Meclis üyeleri, partilerinin Chicago ve San Francisco'da yapılacak olan kurultaylarına yönelmişlerdir. Çünkü Birleşik Devletler artık seçim atmosferine girmektedir ve yapacak ve konuşacak daha pek çok konu onları beklemektedir¹³⁸. Reddedilmiş olan Ermeni mandası konusunda ise, Amerika'da bundan sonra gerek parti kurultaylarında birçok söz söylenmeye devam edilecek; gerekse manda konusunda gazete haberleri sürüp gidecektir¹³⁹.

Görüldüğü gibi Amerikan Başkanı'nun 24 Mayıs'ta Kongre'ye sunduğu Ermeni mandasının üstlenilmesi konusunda idarî yetki talebi, Kongre tatile girene ka-

¹³⁴ İngiliz hükümeti, Osmanlı Devleti ile mütarekenin imzalandığı Ekim 1918'den, Kafkasların boşaltma kararının alındığı Mart 1919'a kadar, geniş Türkiye ve Kafkasya topraklarının bir arada kontrolünün imkânsızlığını görmüştür. Londra'daki, zaferin ödülü olarak kolay bir siyasi çözüm yönündeki ilk beklenti, bir süre sonra, bölgede sınırlı ama etkin bir rol oynamaya çalışma şeklinde daha gerçekçi bir yaklaşımla yer değiştirmiştir. Bk., Gökay, age., s. 77.

¹³⁵ 5 Haziran 1920; "Ermenistan'da Yeni Hükümet Başkanı Seçildi", *The New York Times*, s. 15.

Ermenistan kuruluşundan Sovyet idaresine geçinceye kadar, tamamı Daşnaksütyun Partisinden olan dört idareci tarafından yönetilecektir. İlk Başbakan bağımsızlık ilanından Nisan 1919'a kadar Hovhannes Kachaznoui'dir. Sonra Aleksandr Hadisyan 1920 Mayıs'ına; Hamo Ohanjanyan 1920 Kasım'ına; 23 Kasım'dan Sovyet idaresinin kurulduğu 2 Aralık'a kadar da Simon Vratsiyan görev yapmıştır. Bk., Avci, age., s. 318.

¹³⁶ 6 Haziran 1920; "Kongre Paydos Ediyor; Bütçe Yasa Tasarısı Ölüyor", *The New York Times*, s. 9 (Washington, 5 Haziran).

¹³⁷ Aynı haber; 6 Haziran 1920, "Kongre Paydos Ediyor...".

¹³⁸ Aynı haber; 6 Haziran 1920, "Kongre Paydos Ediyor...".

¹³⁹ Bu konuda gazetenin Haziran ve sonrası aylardaki yoğun haber akışı takip edilebilir. Birkaç örnek olarak bk., 22 Haziran 1920, "...- Yunanlar Ermeni Mandası İstiyor", s. 1; 24 Temmuz 1920, "Harding ve Ermenistan", s. 8; 12 Haziran 1920, "Ermenistan Silahsız Kasaplarla Yüzleşiyor", s. 17; 11 Haziran 1920, "Ermenistan Ağır Yük", s. 12. vd.

dar geçen süreçte Başkan'ın önerdiği doğrultuda bir çözüme kavuşmamıştır. Bu konuda Kongre'nin her iki kanadında da çeşitli girişim ve gelişmeler yaşanmış; Senato, Başkanın talebine karşıt bir çözümü onaylarken, bu karar ardından mesele Temsilciler Meclisi'ne getirilmiş fakat burada karara bağlanmadan Amerikan Kongresi ikinci yasama dönemini tamamlayarak kapanmış ve ülke seçim atmosferine girmiştir. Böylece Wilson'un manda talebi Kongre'nin her iki kanadının da onayladığı bir ortak karar niteliğine büründürülme de, Senato'nun konuya karşıt olarak onadığı bağlayıcı kararı, meselenin Temsilciler Meclisi'nde çok da tartışılmasına gerek bırakmamış ve Kongre'nin Başkan ile mutabık olmadığını net olarak ortaya koymuştur. Kasım 1920'de gerçekleşen seçimin sonunda ise Cumhuriyetçiler büyük bir zafer elde edecek, Birleşik Devletlerin yeni başkanı Warren G. Harding olacak ve Amerika'nın 1918 ara seçimlerinde ortaya koyduğu kendi kıtasına dönme tercihi, Demokratlar için ağır bir yenilgiyi temsil eder nitelikte perçinlenecektir.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sonrası barışın yapılandırılması evresinde gündeme gelen önemli meselelerden birisi de, savaşın bitimi öncesi bağımsızlığını ilan eden genç Ermeni Cumhuriyeti ile ona katılacak topraklardan oluşacak "*Büyük Ermenistan*" talep ve projeleridir. Ancak bu konuda ortaya konan idealler ve çabalar, gelişmeler ve realiteleri aşamamış, barışın önemli bir unsuru olarak gerçekleştirilmesi arzulan geniş ve korunaklı bir devletleşme; Ermeniler için kısa süreli bir beklenti, savaş galipleri için ise sahip bulunamamış bir sorumluluktan öteye geçememiştir.

I. Dünya Savaşı bitiminde Paris Barış Konferansı ile başlayan ve ardından Londra ve San Remo'da devam eden süreçte galip devletler, Türk Barış'ının yapılandırılması kapsamında Ermenistan çözümlemesini tam olarak netleştirememiş ve nihayet Türk-Ermeni sınırının hakemliğini Başkan Wilson'a havale ederek, Birleşik Devletleri de Ermenistan mandaterliğine davet etmiştir. Böylece, Müttefiklerin barışı tasarlayan müzakereler boyunca ortaya koydukları bütün tartışmalar ve çekincelere rağmen, "*Büyük Ermenistan*" devletleşmesi yine de San Remo Konferansı sonunda aradığı zemini ve açıkçası Müttefik Devletleri yükten kurtaran sorumluyu bulmuştur.

Ancak bu sorumlunun Birleşik Devletleri adına Başkan Wilson olduğunu söylemek herhalde yanlış bir tespit olmasa gerekir. Zira Ermeni mandasını üstlenmesi talep edilen devlet, Türk Barış müzakerelerine iştirak etmemiştir. Savaşın ana problemini çözümlenmek adına oluşturulan Versay Anlaşması'nı reddetmiş ve manda esasını şekillendiren Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nü onaylamamıştır. Savaş sonrası halkının Kongre çoğunluğunu sunduğu Cumhuriyetçi muhalefet vasıtasıyla iktidarın ve Wilson'un tüm girişim ve ideallerini kısıtlayan bir platform oluşturmuş, Monroe Doktrini'nin kapalılığına yönelmiştir. Bütün bunlara ilaveten

ülkesinin dış sorumluluklar üstlenmedeki isteksizliğini gidermek adına oldukça yoğun bir performans göstermesi gereken Başkan Wilson da, iştirak ettiği Paris Barış Konferansı dönüşü sağlığını kaybetmiş ve buna bağlı olarak aktivitesini yitirmiştir.

San Remo Konferansı'nda alınan karar gereğince Müttefiklerin manda üstlenilmesi konusunda yönelttiği çağrışı 4 Mayıs'ta teslim alan ve ardından Türk Barış Anlaşması'nda belirtilen hakemliği de kabul ettiğini duyuran Başkan Wilson, 24 Mayıs tarihinde manda konusunu Amerikan Kongresine taşımış ancak manda üstlenilmesi için istediği idarî yetki Senato tarafından uygun bulunmamıştır. The New York Times gazetesinin haber akışına bakılırsa, 1918 seçimlerinin oluşturduğu Cumhuriyetçi çoğunluğun etkinliğiyle Versay Anlaşması ve Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nü onaylamamış olan bir Kongrenin, böyle bir yetkiye onay vermesinin olası olmadığı da önceden bilinen bir gerçektir.

Başkan Wilson, bir yurtdışı yetkilendirmesi konusundaki talebini Kongre'ye iletildiğinde, konu hakkında karar oluşturulması süreci başlamış ve mesele Senato'ya getirilmiştir. Kararın oluşturulması adına başlayan resmî prosedür gereğince, Senato'da oylanacak bir karar teklifi hazırlanması için Senato Dış İlişkiler Komitesi 27 Mayıs tarihinde toplanmış; fakat bu komitedeki Cumhuriyetçi çoğunluğun etkinliğiyle çözüm 11'e 4 gibi açık bir farkla Wilson'un talebi aleyhine oluşturulmuştur. Senato'da oylanması için hazırlanan ve dört Demokratın karşı çıkmasına rağmen on Cumhuriyetçi ile birlikte bir de Demokratın desteklediği bu çözüm: *"Başkan Wilson'un manda konusundaki idarî yetki talebinin Senato ve Temsilciler Meclisi'nin uyuşumuyla saygılı bir şekilde reddedilmesi"* esasını ortaya koymuştur. Senato da 1 Haziran 1920 günü bu çözümü oylamış ve 52'ye 23 oyla onaylamıştır.

Bu kararın kabul edilmesinde Senato oturumuna katılan Cumhuriyetçi Senatörler bir bütün halinde hareket ederek 39 oyla kararı desteklemişlerdir. Başkan Wilson'un partisi olan Demokratlarda ise bir bölünme yaşanmış, 23 Demokrat önergeye karşı oy kullanırken, 13'ü ise Cumhuriyetçilerle birlikte hareket etmiş ve manda yetkilendirmesine karşı çıkan kararı desteklemiştir. Senato'da sağlam bir çoğunluk oyuyla bu kararın onaylanması ardından bazı Demokratların, kararı ertelemek ya da değiştirmek yönündeki çeşitli teklifleri ise yapılan oylamalarda kabul görmemiştir.

Senato'nun kararı ardından, bu kararın yeterince bağlayıcı olduğu ve artık Temsilciler Meclisinde aynı kararın tekrardan ele alınarak onanmasına gerek kalmadığı yönündeki görüşlere rağmen, Kongre'nin Cumhuriyetçi Parti liderleri konunun Temsilciler Meclisince de onanması için girişimlerde bulunmuşlar; ancak Demokratların çeşitli manevraları ile süreç uzatılmış ve Cumhuriyetçilerin yine çoğunluğu teşkil ettiği Meclis'in onayı sağlanmadan Kongre'nin ikinci yasama dönemi kapanmıştır.

Sonuçta ABD Senatosu 1 Haziran 1920 Salı günü Ermeni mandasını reddetmiştir. Ancak bu cümleyi belki şu şekilde ifade etmek daha yerinde olacaktır: Bir-

leşik Devletler Senatosu, Ermenistan mandasının kabulü konusunda, Başkan'ın idarî yetki talebinin reddedilmesini öngören karar tasarısını onaylamıştır. Zira gelişmelerden de görüldüğü gibi Senato'nun karşısına oylanması için getirilen karar tasarısı, Ermeni mandasını üstlenmek için Wilson'un talebini kabul etmeyi değil, Başkan'ın talebine rağmen reddetmeyi onaylamasını Senato'dan istemektedir. Talebin bu şekilde Senato'ya sunulması ve Senato'dan da istenildiği şekilde karar çıkmasını sağlayan faktör ise artık Amerika'da Demokrat Başkan'a rağmen yönetim yetisini eline geçirmiş olan Cumhuriyetçi Partinin gücüdür. Bu güç kısa bir süre sonra da Başkanı ve Kongresi ile birlikte Birleşik Devletlerin müstakbel iktidarı olacaktır.

ABD'nin I. Dünya Savaşı sonunda Ermeni mandasının muhatabı olması: Osmanlı Devleti ve coğrafyası ile münasebetlerinin oluşturduğu tarihi birikim; Hristiyanlık inancının yol göstericiliği; Başkan Wilson'un idealizmi; Dünya Savaşı süreci sonunda ortaya çıkan yıkımlar ve fırsatlar; Ermenilerin çabaları; savaş galiplerinin tasarısı ve politik kaygılarının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Ancak Birleşik Devletler bu muhataplığın oluşturduğu sonucu benimsememiş ve reddetmiştir. Ardından da kısa bir evrede Türk Barışı'nın uygulanabilirliği olmadığı kesinleşmiş, Ermenistan Sovyetleşmiş, Başkan Wilson siyaset sahnesini terk etmiş ve manda yönetiminin tasarlandığı sahada başkalarının belirlediği farklı şartlar yaşanmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKGÜN, Seçil, General Harbord'un Anadolu Gezisi Ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu (Kurtuluş Savaşı Başlangıcında), Tercüman Tarih Yay., İstanbul-1981.
- AMBROSİUS, Lloyd E., Woodrow Wilson and the American Diplomatic Tradition: The Treaty Fight in Perspective, Cambridge Univ. Press, New York-1987.
- Ana Hatları İle Amerikan Tarihi, Uluslararası Enformasyon Programları Ofisi ABD Dışişleri Bakanlığı (Editör: Howard Cincotta), Produced by:Regional Program Office, Vienna-2002.
- ARI, Tayyar, Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika (Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri), Alfa Yay., İstanbul-1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt I: 1914-1980, T. İş Bankası Yay., Ankara-1992.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, AAM Yay., Ankara-1991.
- AVCI, Halil Ersin, İngiliz Ermeni İttifakı, Paraf Yay., İstanbul-2010.
- AYIŞIĞI, Metin, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, TTK Yay., Ankara-2004.
- BRİNKLEY, Alan, Dyer, Davis (Edited by), The Readers Companion to the American Presidency, Houghton Mifflin Company, New York-2000.
- COOPER, Jr. John Milton, Breaking the Heart of the World: Woodrow Wilson and the Fight for the League of Nations, Cambridge Univ. Press, New York-2001.
- DENOVO, John A., American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939, University of Minnesota Press, Minneapolis-1963.
- DODGE, Andrew R., Biographical Directory of the United States Congress, 1774- 2005, U. S. Govt Printing Office, Washington- 2006.
- EROL, Mine, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, İleri Basımevi, Giresun-1972.
- EVANS, Laurance, Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası 1914-1924 (Türkçesi: T. Alaya, N. Uğurlu, Ö. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul-2004.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri (1786-1929), Beyan Yayınları, İstanbul-2002.
- GÖKAY, Bülent, Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923), (Çeviren: Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul-1997
- GRABİLL, Joseph L., Protestant Diplomacy and The Near East Missionary Influence on American Policy 1810-1927, Lund Press, Minneapolis-1971.
- HELMREİCH, Paul C., Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi (Çev: Şerif Erol), Sabah Kitapları, İstanbul-1996.
- HOFSTADTER, Richard, Miller, William, Aaron, Daniel, The United States- The History of a Republic, Prentice Hall, Inc., New Jersey-1957.
- JAESCHKE, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922), TTK Yay., Ankara-1989.
- KASALAK, Kadir, Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1993.
- KIRKPINAR, Kenan, Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922), Phoenix Yay., Ankara-2004.
- MERAY, Seha L., Olcay, Osman, Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler), Ankara Üniv. Basımevi, Ankara-1977.
- NEVİNS, Allan, Commager, Henry Steele, ABD Tarihi (Çev: Halil İnalıcık), Doğu Batı Yay., İstanbul-2008.
- OLCAY, Osman, Sevr Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler), Ankara Üniv. SBF Yay. Ankara-1981.
- ÖKE, Mim Kemal, Ermeni Sorunu 1914-1923, TTK. Yay., Ankara-1991.

- SAMSUTDİNOV, A. M., Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923 (Çev: Atal Behramoğlu), Epsilon Yay., İstanbul-2007.
- SARICA, Murat, Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupada Barışı Kurma Ve Sürdürme Çabaları (1919-1929), İ. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yay., İstanbul-1982.
- TANIYICI, Şaban, Akgün, Birol, Amerikan Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyetten İmparatorluğu, Orion Kitabevi, Ankara-2008.
- The Encyclopedia Americana Volume 29, Americana Corporation Press, New York-1977.
- ULAGAY, Osman, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, Yelken Matbaası, İstanbul-1974.
- WEEMS, Samuel A., Armenia, Secrets of a "Christian" Terrorist State, St. John Press, Dallas, TX-2002.

MAKALELER

- AKGÜN, Seçil, "Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni İlişkileri Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yay, (Kurtuluş Ofset Basımevi), Ankara-1985. ss.331-346.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), A.A.M. Yay., Ankara-2000, ss.281-295.
- BROWN, Phillip Marshall, "The Mandate Over Armenia", The American Journal of International Law, Vol.14, No.3, July 1920, ss.396-399.
- HOWARD, Harry N., "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları", (Çev: Müge Yılmaz), Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün/ Bugün/ Yarın, Sayı 79, Ağustos 2003, ss.30-46.
- KURAN, Ercüment, "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi", Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2000, ss.105-115.
- SELVİ, Haluk, "Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeni Faaliyetleri", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, (Editör: Berna Türkdoğan), Nisan-2003, Özel Sayı, Sayı: 38 ss.119-126.
- The New York Times; 9 Ocak 1920, "...Ermeni Mandası Norveç'e", s.1.; 15 Mart 1920, "Başbakanlar Milletler Cemiyetini Ermeni Mandasını Üstlenmeye Davet Ediyor", s.15.; 2 Nisan 1920, "Ermenistan İçin Manda Cemiyete Teklif Edildi", s.8.; 22 Nisan 1920, "...Küçük Asya Problemleri Çözumsuz Kaldı", s.1.; 22 Nisan 1920, "Hollanda Ermeni Mandasını Üstlenebilir", s.3.; 23 Nisan 1920, "Kanada Ermenistanın Mandasını Almayı Öneriyor- Curzon San Remoda Eğer Norveç Reddederse Dominyonun Harekete Geçeceğini Bildiriyor", s.1.; 25 Nisan 1920, "Ermenistan Tanınmamızı Haber Alıyor", s.3.; 3 Mayıs 1920, "Wilson'un Ermeni Sözü Anlatılıyor", s.17.; 5 Mayıs 1920, "Manda Teklifi Teslim Alındı", s.2.; 23 Mayıs 1920, "Başkan Yeni Ermenistan'ın Sınırlarını Belirlemeyi Kabul Ediyor", s.1.; 25 Mayıs 1920, "Wilson Ermeni Mandasını Almanızı İstiyor; Ulusun Tercihinin Yardım Göndermek Yönünde Olduğu Söyleniyor: Kongre Muhtemelen İktidarı Onaylamayı Reddedecek", s.1.; 25 Mayıs 1920, "Londra Faaliyeti Olanaksız Görüyor", s.1.; 26 Mayıs 1920, "Yeni Ermenistan İçin Tüm Haklar Talep Ediliyor", s.2.; 26 Mayıs 1920, "Fedakârlığımız Test Ediliyor", s.10.; 26 Mayıs 1920, "Ermeni Mandası Bugün Önce Temsilciler Meclisi Komitesine Gidiyor", s.1.; 26 Mayıs 1920, "İngiliz Gazetesi Ermenilerin Bizden Beklentisini Yansıtıyor", s.2.; 27 Mayıs 1920, "Manda Talebi Rafa Kaldırılabilir", s.1.; 27 Mayıs 1920, "Paris Amerika'nın Mandayı Üstlenmesini Umuyor", s.1.; 28 Mayıs 1920, "Ermenistan Hakkında Komite Oylamasında Manda 11'e 4 Reddedildi", s.1.; 28 Mayıs 1920, "İzolasyon Bulguları Giderek Artıyor", s.1.; 29 Mayıs 1920, "Mr. Bryan ve Ermenistan", s.14.; 29 Mayıs 1920, "Ermeniler Komünist Ayaklanmayı Ezdi", s.17.; 29 Mayıs 1920, "Ermeni Ordusu İçin Yardım Aranıyor", s.17.; 29 Mayıs 1920, "Wilson Batum'un Ermenistan'ın Limanı Olmasını İstiyor", s.17.; 30 Mayıs 1920, "Ermenistan'ın Yıkımla Karşı Karşıya Olduğu Düşünüyor", s.9.; 30 Mayıs 1920, "Ermenistan'ın Geçmişinde Hüznü İbret Görünüyor", s.9.; 30 Mayıs 1920, "Mandasız Ermenistan İçin", Magazine Features, s.XX16.; 30 Mayıs 1920, "Komite Ermenistan İçin Borç Vermemiz Planını Öneriyor", s.1.; 31 Mayıs 1920, "Ermenistan İçin Ne Yapılabilir?", s.10.; 31 Mayıs 1920, "Gerard Wilson'un Ermenistan'a Yardım Edebileceğini Söylüyor", Business & Finance, s.18.; 1 Haziran 1920, "Senato Ermenistan'ı Bugün Oyluyor", s.1.; 1 Hazi-

ran 1920, "Ermenistan Üç Taraftan Tehdit Altında- Yaklaşan Saldırıları Karşlamak Adına Cephane ve Malzeme İçin Fransa'ya Müracaat Ediliyor", s.4.; 2 Haziran 1920, "Senato 23'e 52 Oyla Mandayı Reddediyor", s.1.; 3 Haziran 1920, "Ermenistan Konusunda Bugün Temsilciler Meclisi Faaliyeti Planlanıyor", Real Estate, s.32.; 4 Haziran 1920, "Temsilciler Meclisi Ermeni Mandasını Reddetmeye Davet Ediliyor", s.15.; 5 Haziran 1920, "Meclis Liderleri Ermenistan Konusunda Harekete Geçmeye Karar Verdİ", s.9.; 5 Haziran 1920, "Ermenistan'da Yeni Hükümet Başkan Seçildi", s.15.; 6 Haziran 1920, "Kongre Paydos Ediyor; Bütçe Yasa Tasarısı Ölüyor", s.9.; 11 Haziran 1920, "Ermenistan Ağır Yük", s.12.; 12 Haziran 1920, "Ermenistan Silahsız Kasaplarla Yüzleşiyor", s.17.; 22 Haziran 1920, "... Yunanlılar Ermeni Mandası İstiyor", s.1.; 24 Temmuz 1920, "Harding ve Ermenistan", s.8.

İNTERNET SİTELERİ

http://www.senate.gov/artandhistory/history/minute/Democratic_Leadership_Deadlock.htm
(ABD Senatosu İnternet Sitesi, Erişim: 24 Kasım 2010).